

TDK-dolgozat

2023.

Bálint Bianka

Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar

**A ZSIDÓ VALLÁSI KÖZÖSSÉGEK ONLINE
JELENLÉTE A COVID ALATT**

**THE ONLINE PRESENCE OF JEWISH RELIGIOUS
COMMUNITIES UNDER THE COVID**

Vácziné Dr. Takács Edit PhD

Kézirat lezárása: 2023. november 6.

Tartalom

1. Bevezetés.....	1
2. A zsidóság Magyarországon	3
3. Zsidó vallási közösségek Magyarországon.....	6
4. A Covid járvány	8
5. A közösség, közös vallási tevékenységek kiemelkedő fontossága	9
6. Vallási megközelítése a digitális, elektronikai eszközöknek, általánosságban.....	10
7. Zsidó ünnepek a Covid alatt	12
7.1. Purim és a Covid első hulláma.....	12
7.3. Az ünnepek alatti online közvetítéssel járó problémák megoldásai	14
7.4. Pészach ünnep a Covid alatt.....	14
7.5. Speciális események	15
8. Az online tér korlátai.....	17
8.1. Mikve: rituális tisztulás	17
8.2. Minján: közös ima a karantén alatt	18
9. Vallások összefogása.....	19
10. A közösségek hozzáállása az oltáshoz.....	21
11. Antiszemizmus megjelenése a közösségi médiában	23
11.1. Bodrogheresztúr, a haszid zarándokhely	24
12. A zsidóság az online térben.....	26
12.1. A zsidóságot segítő telefonos applikációk.....	26
12.2. Zsidó közösségi élet az online világban	26
12.3. Zsidó ifjúsági szervezetek online átállása.....	27
12.4. Zsidóság megjelenése a közösségi médiában.....	29
13. Tapasztalatok a Covid idején - Interjú.....	31
13.1. Interjú Megyeri Jonatánnal	31
13.2. Interjú Deutsch Péterrel és Fehérváry-Deutsch Mercédesszel.....	35
14. Összefoglalás	38
15. Konklúzió és további kutatási javaslat	40
Irodalomjegyzék	
Melléklet	

Ábrajegyzék

1. ábra: A népesség vallása vármegyénként, településtípusonként. Forrás: Központi Statisztikai Hivatal, 2022, saját szerkesztés.....	4
2. ábra: A kérdezett zsidó származásúak vallásossága. Forrás: Kovács A. & Barna I. 2017, p. 58, saját szerkesztés.....	7
3. ábra: „Ön szerint mennyire tartanak össze a zsidók?” Forrás: Kovács A. & Barna I. 2017, p. 147, saját szerkesztés.....	9
4. ábra: Megyeri Jonatán Facebook követőinek korosztálybeli megoszlása. Forrás: saját interjú.....	33

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretnék köszönetet mondani konzulensemnek, Vácziné Dr. Takács Edit Tanárnőnek, aki szakértelmével, tanácsaival és biztatásával végig segítette munkámat.

Szeretnék köszönetet mondani interjú alanyaimnak, Megyeri Jonatán rabbinak, valamint Deutsch Péter rabbinak és feleségének Deutsch-Fehérváry Mercédesznek, hogy időt szakítottak az interjú elkészítésére és tapasztalataikkal, illetve tudásuk átadásával hozzájárultak a dolgozatomhoz.

1. Bevezetés

Kutatásom során arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a zsidó vallási közösségek hogyan használták ki a digitális, illetve online világ által nyújtott lehetőségeket a Covid világjárvány során. A zsidó vallást kutattam, amely hozzám közelálló téma. A családom zsidó származása, a nagymamám közvetlen halála előtt került napvilágra. Ez pedig teljesen megváltoztatta a családom életét. Aktív tagja lettem a Hasomer Hacair nevű zsidó ifjúsági szervezetnek, ahol sokat tanultam a zsidóságról és a zsidó identitásról. A szervezetben eltöltött idő hozzájárult ahhoz, hogy a vallás tanulmányozásával komolyabban foglalkozzak. A dolgozatom elkészítéséhez a saját, illetve családom és barátaim tapasztalati is alapul szolgáltak. A zsidósággal kapcsolatban rengeteg tévhit és téves információ él a köztudatban, melyeket szeretnék egy zsidóságot bemutató kutatással kiigazítani. A dolgozatom írása közben kirobbant Izraeli-Palesztin háború kapcsán ez még aktuálisabbá vált.

A zsidóság több ezer év során minden életkörülményhez képes volt alkalmazkodni. Bár sok katasztrófát és pusztítást élt át, mégis talpon maradt. Ez elsősorban a folyamatos megoldáskeresésnek és a szoros összetartásnak volt köszönhető. A sok fenyegetés és kihívás megerősítették az összetartás és a közösség kiemelkedő fontosságát. A világjárvány újabb megoldandó problémákat vetett fel. A koronavírus pont az addig garantáltnak vélt közösségi létet, közösségi vallásgyakorlást bolydította fel. A vallási gyakorlatok, ünnepek, szokások legtöbbször a közösségben történik. Bizonyos vallási tevékenységek kis létszámban, otthon nem végezhetők. A járványügyi intézkedések miatt a zsidó vallási közösségek is az online térbe kényszerültek. A hagyományok, a kultúra és a vallás átültetése az online térbe felettébb nehéz feladat, azonban számos rabbinak sikerült ezt megoldani.

Kutatásom során interjút készítettem Megyeri Jonatán ortodox rabbival, aki a hazai zsidó tartalomgyártók közül a legkiemelkedőbb. Online tanításaival rengeteg embert elér. Interjúkészítésem második alanya Deutsch Péter rabbi és felesége, Mercédesz volt, akik YouTube videókkal szeretnék a zsidó vallásos élet hétköznapijait bemutatni. Az interjúk során a Covid alatt történő online megoldásokról, tapasztalataikról és közösségeikről kérdeztem őket. Beszéltünk kezdeti motivációjukról, a videók tartalmáról és jövőbeli online terveikről.

Másodlagos kutatási módszerként szekunder kutatást alkalmaztam, ahol különböző szakirodalmakat és kutatásokat vettem alapul.

Dolgozatomban először a magyarországi zsidóság történetét ismertetem. Majd a hazai zsidóság statisztikai adatairól, vallási irányzatainak hitközségeiről és a zsinagógák látogatottságáról írok. Ismertetem a zsidóság elektronikai eszközökhöz és az online világhoz való hozzáállását. Írok a Covid járvány első hulláma alatt zajló ünnepekről, azoknak nehézségeiről és online megoldásairól. Ismertetem a zsidóság online térben való megjelenését, majd az ezzel együtt járó antiszemitizmust mutatom be.

A zsidóság régóta Magyarország társadalmának része, történetének előzetes ismerete szükséges a téma szempontjából, melyet az alábbiakban mutatok be.

2. A zsidóság Magyarországon

A zsidóság Magyarországon való megjelenését nem lehet pontosan meghatározni. Az első hiteles forrás a 2. századból származik. Síremlékek bizonyítják, hogy a 2. és 3. században a zsidóság növekedésnek indult. A magyar zsidóság a távolsági utak mentén telepedett le és kereskedelemmel foglalkoztak. Az államalapítástól kezdve írásos dokumentumok is bizonyítják ezt. A zsidóság életéről nem maradt fenn kellő mennyiségű forrás, hogy teljes társadalmi, gazdasági és kulturális képet kapjunk. A 11-12. században több európai országban üldözték őket, Magyarország viszont befogadta, és biztonságos lakhatást biztosított számukra. Ebben az időszakban jelentős szerepet játszottak az ország gazdasági helyzetében, főként pénzügyekkel és kereskedelemmel foglalkoztak. II. András uralkodásának idején a zsidók befolyása megnőtt Magyarországon, ami erős ellenérzéseket váltott ki a lakosságból. Ezért az 1222-es Aranybullában eltiltotta őket a közhivatalok viselésétől. A 14. század végén a ruhájukon megkülönböztető jelzést kellett viselniük a kereskedelemtől, pénzügyektől, földműveléstől és a céhektől eltiltott zsidóknak. Ezen felül a zsidókat nem engedték a városokban lakni. Megszaporodtak a zsidóellenes megmozdulások, amire korábban nem igazán volt példa. Ezt az elfajulni látszó helyzetet a középkori magyar állam összeomlása gyökeresen megváltoztatta. A mohácsi vészt követően az ország 3 részre szakadt, így a zsidóság sorsa az általuk lakott területi vezetéstől függött. A török ostrom ideje alatt a törökök kedvezőbben jártak el a zsidókkal szemben, mint a keresztényekkel. Ez tette lehetővé, hogy a török birodalomba irányuló kereskedelem a zsidók kezében volt. A 3 részre szakadt országban a zsidóságnak a hódoltság alatt lévő területek voltak a legkedvezőbbek. A törökök nem kötelezték a zsidókat a megkülönböztető ruha viselésére és a tevékenységüket sem korlátozták. A 16-17. században ennek a kedvező bánásmódnak köszönhetően a keresztény országokból érkeztek nyugati askenáz és keleti szefárd zsidók is. A törökök kiűzése után azonban a császári csapatok az ezer fősz budai zsidóság felét kivégezték, így a megmaradt zsidóság nagy része elvándorolt. Az idő múlásával sok zsidó visszatért Magyarországra. Ebben a korszakban a városfalon kívül kellett élniük, így a nemesi birtokok többlet termékeit vásárolták fel és értékesítették, majd később borászattal is foglalkoztak. II. József türelmi rendeletének köszönhetően kibővültek a jogaik, és lehetővé vált, hogy a városokba költözzenek, gyermekeiket viszont a világi oktatásban való részvételre kötelezte. Ez elindította a zsidó asszimiláció folyamatát. Az 1848-as szabadságharc idején a zsidóság jómódú csoportnak számított, mely a forradalmat anyagilag is támogatta. A kedvező gazdasági feltételeknek köszönhetően a zsidók 1850 körüli becsült száma 340 000-ről

1869-re, az első újkori magyarországi népszámlálás évére 542 000-re nőtt. A magyarországi zsidóság szellemi életének központja Budapest lett, amit az akkoriban épült monumentális Dohány utcai zsinagóga is jelképez. A kiegyezés után a zsidók megkapták a régóta várt emancipációs törvényt és teljeskörű egyenjogúságot. (Haraszti, 2004.)

A 19. századi felvilágosodásra a zsidó hitközségek eltérő módon reagáltak, voltak, akik a modernizációt, mások pedig a hagyományokhoz való erős ragaszkodást javasolták. Ennek következtében 1868-ban a zsidó felekezetek összehívtak egy kongresszust, Izraelita Egyetemes Gyűlés néven, ahol egyházpolitikai, iskolaügyi és szervezeti kérdésekről kellett döntéseket hozni. A kongresszus egyházszakadáshoz vezetett, mivel a felek ezekben a kérdésekben teljesen más állásponton voltak. A magyarországi zsidóság 3 részre szakadt, ortodox, neológ és status quo ante (legyen úgy, ahogy eddig volt) irányzatokra. A szakadás a társadalmi beilleszkedés és életmódbeli különbségekből fakadt. A neológ irányzat érdekessége, hogy világviszonylatban is egyedi módon csak Magyarországon jött létre. (Komoróczy & Bányai, 2016.)

1933 után gyors tempóban erősödött a szélsőjobboldal, ezzel együtt pedig fokozódtak az antiszemita megnyilvánulások. 1938–1944 között összesen 21 zsidókra vonatkozó törvény lépett életbe, köztük az I. és a II. zsidótörvény, ami először a zsidó egyetemisták számát, majd a zsidóság közéleti és gazdasági szerepét korlátozta. A törvények célja nyíltan a zsidók ellehetetlenítése és megsemmisítése volt. (Karsai, 2005)

Magyarországon 1944-ben megkezdődött a zsidók összeírása, majd gettóba tömörítése és a sárga csillag viselésére való kötelezettség. Még ebben az évben megkezdődött a deportálás a koncentrációs táborokba. A zsidóságot ért brutális kegyetlenségek tömérdekéről vannak dokumentációk, melyek az emberi élet ellen elkövetett mérhetetlen bűnökről számolnak be. A Magyarországon élő zsidók közül mintegy félmillió, világszerte pedig körülbelül 6 millió embert pusztítottak el a háború ideje alatt. A II. világháború végével a hazatért zsidók nagy része kivándorolt Amerikába, Kanadába és a frissen létrejött Izraelbe. A zsidóság soha nem adta fel az eszmét, hogy visszatérnek származási helyükre. Izrael államot 1948-ban sikerült megalapítani a kivándorolt zsidóknak. Izraelbe azóta is folyamatosan alijáznak, azaz visszatérnek a zsidó származású emberek. (Karsai, 2005)

Magyarországon a II világháború után a kommunista rendszer nem segítette a megmaradt zsidóság identitásának megerősödését. A magyar zsidóság 1989-ben a rendszerváltás következtében kezdetét csak újraéledni. Több zsidó szervezet is ebben az időben jött létre, illetve indították újra az egykor működő mozgalmakat.

A 2011-es népszámlálás során a felekezeti és etnikai hovatartozást is kérdezték, aminek a kitöltése opcionális volt, a válaszadók közül 10 965 fő jelölte meg magát zsidónak, ami a népesség 0,1%-a. Korábban az 1949-es népszámlálás során 134 861 főt regisztráltak az izraelita vallásfelekezethez. (Kovács & Barna, 2017)

Az újabb népszámlálások során a zsidóságra, mint etnikum már nem lehet rákérdezni, így a zsidóságra mint vallásra kérdeznek rá. A 13 felsorolt etnikumot követően, az „egyéb” megjelölésnél lehet a zsidóságot külön megjeleníteni. Ennek a megválaszolása pedig a téma érzékenysége miatt opcionális (lásd 1. ábra). (Kovács & Barna, 2017)

Izraelita vallásúak	2001	2011	2022
<i>Főváros</i>	4.839	7.925	9.468
<i>Országosan</i>	7.635	10.965	12.871

1. ábra: A népesség vallása vármegyénként, településtípusonként, Forrás: Központi Statisztikai Hivatal, 2022, saját szerkesztés

A budapesti zsidóság körében kiemelkedően magas az iskolázottság (a diplomások aránya 78%). Az iskolai végzettséggel összefüggő foglalkozás vizsgálata során az is kiderült, hogy a szellemi munkakörben dolgozók és a vállalkozók aránya is kiemelkedően magas. (Kovács & Barna, 2017)

3. Zsidó vallási közösségek Magyarországon

A zsidóság életében a vallás kiemelkedően fontos. A hagyományok, ünnepek mind a valláson alapulnak. A magyar zsidóságot megvizsgálva láthatjuk, hogy hazánkban egyes irányzatok erősebbek mint mások, ennek társadalmi és történelmi oka is van. Számos nem vallásos zsidó is őrzi hagyományokat, tradíciókat és az ünnepek alkalmával zsinagógába látogat.

Magyarországon ortodox, neológ és reform vallási irányzatok vannak jelen. Az ortodox irányzatot az EMIH (Egységes Magyar Izraelita Hitközség) és a MAOIH (Magyarországi Autonóm Izraelita Hitközség), a neológ irányzatot a MAZSIHISZ (Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége), a reform és progresszív irányzatot a Szim Salom és a Bét Orim képviseli. A legtöbb zsinagógával a MAZSIHISZ rendelkezik, Budapesten 14 zsinagógát tart fenn, vidéken pedig 27-et. Az EMIH 2 zsinagógát és egy kulturális központot tart fenn, a MAOIH pedig 2 zsinagógát és 3 imaházat. A Szim Salom és a Bét Orim nem rendelkezik saját zsinagógával/imaházzal jelenleg. (Kovács & Barna, 2017)

Hazánkban az ortodox irányzat tagjai a legkonzervatívabbak, ők ápolják leginkább törvényszerűen a hagyományokat. Ők a világ fejlődésének lehetőségeit használják és élnek is vele. Szemben a szélsőségesebb ultraortodox vagy haszid közösségekkel, akik elutasítják a világ technológiai fejlődését, és szinte a világtól teljesen elzárt közösségekben élnek.

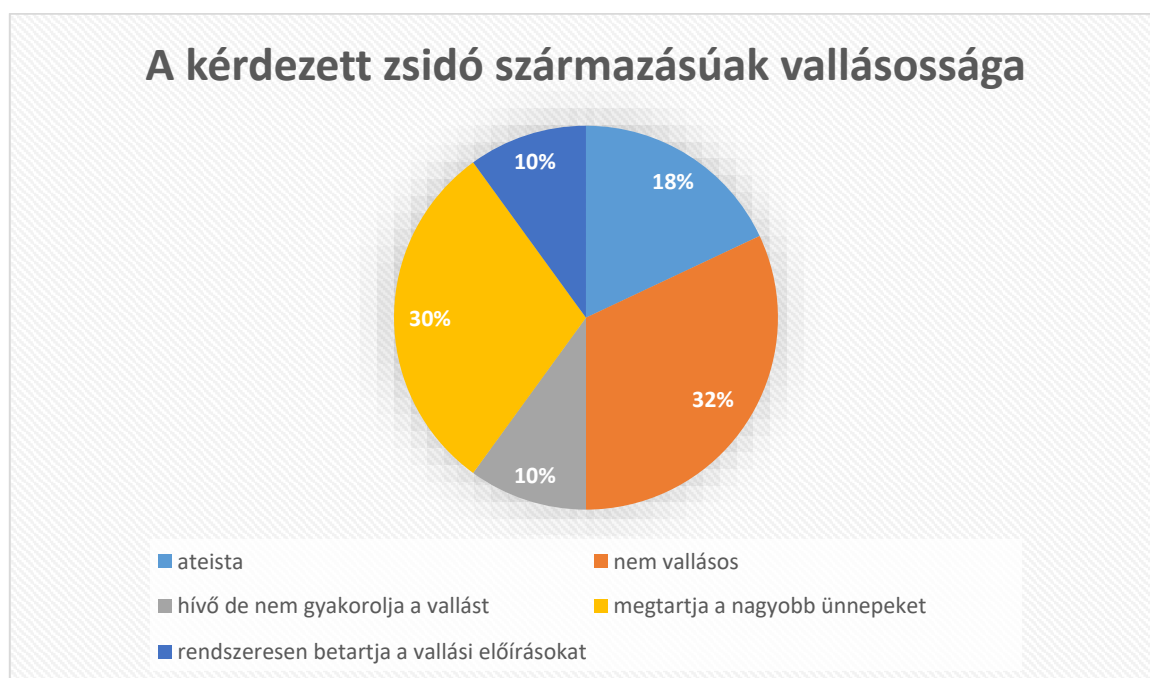
A magyar neológ irányzat tagjai szintén tradicionális értékrend szerint élnek, de ők sokkal inkább asszimilálódtak a magyar társadalom szokásaihoz. Ezt az irányzatot a külföldi konzervativizmussal szokták azonosítani. A zsidóság azon tagjait foglalja magába, akik szeretnék a zsidó hagyományokkal foglalkozni és azokat megőrizni, viszont az őket körülvevő társadalomba teljes mértékben beilleszkednek.

A status quo ante az ortodox és a neológ irányzat között helyezkedik el. Nem foglalnak állást egyik irányzat mellett sem.

A reform és progresszív közösségek a legliberálisabb felfogásúak. Ők a vallásban teljes női egyenjogúságot alkalmaznak. A nők lehetnek rabbik, viselhetnek kipát és tfilint (imaszíjat) is. A közéleti kérdésekben is liberális nézeteket képviselnek, mint például a homoszexualitás teljes elfogadása. A mozgalom Magyarországra érkezésekor ezek teljesen elképzelhetetlenek voltak a zsidó vallási közösségekben. Magyarországon ez az irányzat rendelkezik a legkevesebb taggal. (Komoróczy & Bányai V, 2016.)

Az ünnepek során való látogatás és a rendszeres részvétel közti különbség a neológ közösségekben a legnagyobb, az ortodox közösségekben pedig a legkisebb. A zsinagógákat egyöntetűen Ros Hasana (zsidó újév) alkalmával látogatják a legtöbben, ezt szorosan követi Jom Kippur (engesztelés napja). (Kovács & Barna, 2017)

Egy 2017-es hazai kutatás szerint a megkérdezett zsidó származású emberek fele egyáltalán nem vallásos és a megkérdezettek mindössze 10%-a rendszeres vallásgyakorló (lásd 2. ábra). (Kovács & Barna, 2017)

2. ábra: A kérdezett zsidó származásúak vallásossága

Forrás: Kovács A. & Barna I. 2017, p. 58, saját szerkesztés

4. A Covid járvány

A 2019-ben kitört Covid pandémia az emberek életét alapjaiban változtatta meg pár hónap leforgása alatt. Korábban sosem látott sebességgel terjedt a vírus az egész világon. Hatással volt az egész társadalomra, gazdaságra, egészségügyre. Következményeit a mai napig vizsgálják. A 21. század és a modern társadalom talán legnagyobb hatású eseményéről beszélhetünk. A járvány több hullámban erősödött fel, és különböző vírus variánsokként pusztított. Az embereket pedig nem csak fizikálisan, de mentálisan is megviselte a Covid. Kutatások igazolják, hogy a depresszió, a szorongás, az öngyilkos hajlam és az addikciók is felerősödtek. Ezek háttérében az általános katasztrófahangulat, az életkörülmények teljes megváltozása, a szociális izoláció és a létbizonytalanság állt. (Osváth, 2021)

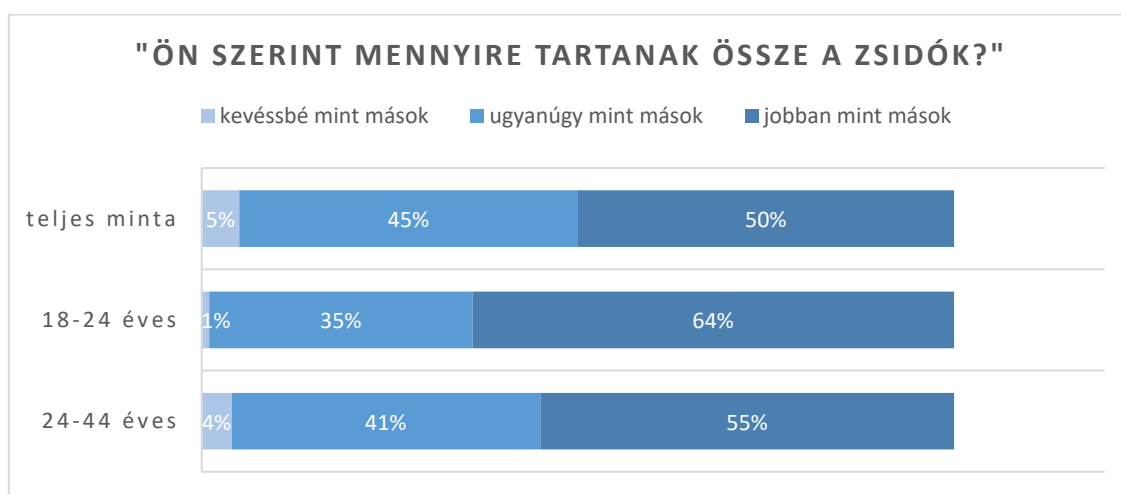
Ha a Covid pozitív hozadékaikról beszélünk, a digitális és az online világ felhasználásának fejlődését érdemes kiemelni. A járvány miatt a közösségi élet az online világra korlátozódott. A közösségi média felületeken megjelentek azok a közösségek is, akik korábban nem használtak ilyen platformokat. Rengeteg új felhasználóval, tartalomgyártóval gyarapodtak a különböző felületek. A vallási vezetők és közösségeik is megjelentek az online térben, hogy a járványhelyzet okozta válsághelyzetet átvészeljék.

5. A közösség, közös vallási tevékenységek kiemelkedő fontossága

A zsidóság életében kiemelt fontossággal bír a közösségi élet. A zsidó identitás legfőbb alapja, szemben más vallásokkal nem a hit, hanem az összetartás. Ezért a vallási rituálék, a szertartások és az ünnepek a közösségi élményen alapulnak. Ez a szoros és mély összetartozás érzés a zsidó közösséggel, szinte minden zsidóban megtalálható még akkor is, ha egyáltalán nem vallásos. Ha a zsidóság történelmét vizsgáljuk, azt látjuk, hogy számos alkalommal fennállt a lehetőség a zsidóság eltűnésére. A katasztrófák azonban nem tudták sem a zsidó vallást, sem a zsidó kultúrát eltörölni. Hazánkban a zsidó vallási közösségek között számos vita és konfliktus volt a történelem során, de a válsághelyzetek és katasztrófák során a mai napig képesek a viszályaikat félretenni és a közös megoldásra koncentrálni. A zsidó emberek egymásra testvéreiként gondolnak. (Carr-Reuben, 2017)

A zsidó közösségekben már egészen kicsi korban az összetartásra nevelik a gyerekeket. A zsidó gyerekek és kamaszok csapatban és közösségben gondolkodnak. Ennek oka, hogy a nevelés alapját képezi a közösség tagjaiért való kiállás. Arra tanítják a gyerekeket, hogy a közösség tagjait segíteni kell, anyagi és szellemi rászorultság idején is. Számos zsidó ifjúsági szervezet létezik világszerte, melyek a zsidó identitás kialakulását és a közösségben való gondolkodást erősítik kisgyermekkorától kezdve. (Tóth, 2015)

A megkérdezett zsidó fiatalok 65%-a (18-24 évesek) arra a kérdésre, hogy „Ön szerint mennyire tartanak össze a zsidók?” azt a választ adta, hogy „jobban, mint mások” (lásd 3. ábra). Így tehát láthatjuk, hogy a fiatalság körében az összetartozás érzése erős. (Kovács & Barna, 2017)

3. ábra: „Ön szerint mennyire tartanak össze a zsidók?” Forrás: Kovács A. & Barna I. 2017, p. 147, saját szerkesztés

6. Vallási megközelítése a digitális, elektronikai eszközöknek, általánosságban

A zsidó vallás követőinek a törvények szerint kell élni a mindennapokat. Ezek a bonyolult és összetett törvények több ezer éve íródtak, mikor a mai világban alapnak vett elektronika és digitalizáció még gondolatban sem született meg. A törvények folyamatos újra értelmezése és modernebb életre való átfordítása már régóta jelen van a zsidóság életében.

A zsidóság körében az elektronikus eszközök használatáról eltérő vélemény van, hiszen erről a Tóra nem ad pontos leírást, ezért különböző elképzelések születtek. A közösségek nagy része úgy gondolja, a digitális eszközök használatának hasznossága az egyéntől függ. Az internetet pozitív és negatív dolgokra egyaránt lehet használni, mint ahogy az élet területén bármit.

Ettől eltérően vannak olyan ultraortodox és haszid közösségek, ahol nem használnak modern elektronikai eszközöket, például okostelefont, számítógépet vagy internetet. Úgy gondolják, ezeknek az eszközöknek a használatából csakis rossz származik. Az okostelefonok megjelenésével létrehoztak egy „kóser (vallási értelemben megfelelő, elfogadható) telefont”, ami egy régebbi típusú telefon, és bizonyos funkciók, applikációk, oldalak le vannak tiltva rajta. Ilyen kóser pecséttel ellátott telefont napjainkban is lehet kapni, a közösség tagjaitól pedig elvárják ennek a használatát. Ez a kérdés a Covid kitörésével komoly nehézségeket okozott a közösségeken belül. Például a szigorú karatén alatt némely közösségek nem biztosítottak vallási okokból okos eszközöket a gyerekeiknek, így az oktatás teljes szüneteltetésével kellett számolni ezekben a közösségekben. (Prince-Gibson, 2022)

Az elektromosság kérdése már régóta kritikus kérdés a zsidóságban, mert a Tóra értelmezésével kerül kapcsolatba. Az elektronika vallási értelemben a tűzgyújtással egyenlő. Ezáltal például a villany felkapcsolása vagy egyéb elektronikai eszközök használata egyenlő a tűz gyújtásával. Ez alól nem kivétel egyik elektronikus eszköz használata sem. A zsidó vallás törvényei ezeknek az eszközöknek a használatát feltételekhez köti, amiről később részletesen írok. A zsidóság viszont leleményességben igazán kiemelkedő, így erre is van megoldásuk. Van már úgynevezett „kóser kapcsolás”, ami lehetővé teszi, hogy szombaton is fel lehessen kapcsolni a villanyt. Ez a kapcsoló két programon működik, a hétköznapi és a szombati üzemmódban. A hétköznapi egy átlagos kapcsoló, a szombati viszont egy olyan elv alapján működik, hogy a szerkezet véletlenszerű jeleket küld a belsejébe, a kapcsoló elmozdításával

pedig csak az elektromosság útját zárja el vagy engedi át. Természetesen ezt a zseniálisnak tűnő megoldást sem fogadta el mindenki, hiszen ez a kényelmi megoldás egy törvény kijátszásának is nevezhető, és később akár arra is használhatják, hogy ennek segítségével ételt főzzenek, ami szintén szombatszegés. (Heilman, 2015)

Izraelben az ultraortodox pártok követelésének engedve idén elfogadták a „kóser áram” kialakításának a tervét. Ez az ultraortodox városokban, lakónegyedekben biztosítja az olyan áramellátást, amely a hét más napjain termelt áramot szolgáltatja. A kóser elektronika országos létrehozása borzasztóan drága beruházás lenne. Ezt a problémát korábban ezekben a városrészekben generátorokkal oldották meg, ami nem túl biztonságos és elég költséges. (Hendrix, 2023)

Ezekből a kóser megoldásokból láthatjuk, hogy számos elektromosságra vonatkozó törvényre született valamilyen megoldás. Ezeknek a használata viszont egy adott rabbin és a közösségén múlik, hogyan ítéli meg ezeket az eszközöket. Hiszen forradalmi újításnak és a hétköznapi életet segítő megoldásoknak is lehet tekinteni ezeket, de a törvények kijátszásának és felülírásának is.

7. Zsidó ünnepek a Covid alatt

Amikor a zsidóságról beszélünk, fontos kiemelni az ünnepeket, hiszen szinte minden hónapra jut egy. A Covid idején több olyan nagy ünnep volt, ami egybeesett a szigorú lezárásokkal, így ennek vizsgálata kihagyhatatlan. Vannak olyan ünnepek, melyek több napig tartanak, vagy több napos előkészületeket igényelnek. Ezek az ünnepek kiemelt jelentőséggel bírnak. Sokan, akik nem heti rendszerességgel foglalkoznak a hitéletükkel, legalább az ünnepek során meglátogatják a zsinagógát, vagy tartják az ünnephez tartozó tradíciókat. Az ünnepek többsége a zsinagógai közösségben vagy nagy családi és baráti társaságban zajlik.

Az ünnepek dátuma nem állandó, mivel azt csillagászati számítások alapján határozzák meg. A zsidó naptárban a hónapokat a holdfázisok alapján, az éveket pedig a napévek szerint számítják. Ennek köszönhetően az ünnepek minden évnek hasonló szakaszára esnek. Ez a naptárrendszer egy bibliai történetre épül. Az Egyiptomból való kivonulás előtt a Teremtő azt mondta Mózesnek, majd az egész népnek, hogy „Ez a hónap nektek a hónapok kezdete, első ez nektek az év hónapjai között” (Mózes II. 12:2). Ez volt az első micva, azaz parancsolat, amit az Örökkévaló megparancsolt a zsidó népnek. (Dénes, 2019)

7.1. Purim és a Covid első hulláma

Az első ünnep, amit érintett a járvány, az Purim volt. A járvány az ünnep előtt kezdett hihetetlen gyorsasággal berobbanni világszerte. A Covid járvány megjelenésekor bizonyos intézkedések később léptek csak életbe, így a Purim ünnepet még korlátozások nélkül lehetett megrendezni. A kormány felhívta a fertőzésveszélyre a figyelmet, és javasolta, hogy ne vegyenek részt nagy létszámú rendezvényeken az emberek, de nem tiltotta az összejövedeleket. Ez más országokban is hasonlóképpen történt.

A Purim ünnep Eszter könyvének történetéről való megemlékezés. A történet a perzsa uralom idején zajlott, amikor Hámán a zsidó nép kiirtását cselszövással próbálta megtenni. A király, Ahasvéros feleségül veszi a zsidó származású Esztert, aki nagybátyja közbejárása segítségével megmenti a perzsiai zsidókat. (Hahn, 1997)

A Purim a zsidó ünnepek közül a legvidámabb, ilyenkor előírás az evés, ivás, mulatás. Ünnepi vacsorát kell tartani, több fogással. Az alkohol fogyasztása szinte kötelező. Ilyenkor jelmezbe lehet bújni és álarcot ölteni. Ennek magyarázata, hogy az Örökkévaló látszólag nincs

benne a történetben, hiszen egyszer sem szerepel a neve, viszont ott volt végig a jelenléte, és az ő gondviselésének köszönhető, hogy megvédte a zsidó népet. Az ünnep lényege, hogy a zsidó nép túlélésének kulcsa az összefogás. Erre megemlékezve saját készítésű ünnepi süteményeket szokás adni szeretteinknek, barátainknak, valamint adományokkal lehet kifejezni az összetartozást, közös köteléket. (Hahn,1997)

Kutatások igazolják, hogy több országban is a 2020-as Purim ünnep egy úgynevezett „szuperterjesztő” esemény volt. Amerikában a zárt ultraortodox és haszid közösségekben is jelentősen megemelkedett a fertőzöttek száma. Csak Purim után került sor a kötelező maszkviselésre és a lezárásokra. A kutatók azt javasolták, hogy a jövőben kulturálisan érzékeny döntéseket kell hozni a vallási és etnikai csoportokra nézve. A vallási eseményekre specifikus iránymutatásokat kell adni. Az amerikai kormány döntései egy héttel Purim után kerültek bejelentésre. (Zyskind et. al., 2021)

Voltak olyan közösségek, ahol próbálták csökkenteni a fertőzés terjedésének kockázatát, például előre felvágott kaláccsal, amit normál esetben mindenki saját kézzel tép le. Volt, ahol az egymásnak adott sütemények helyett ajándékkosarakat tettek egymás ajtaja elé. Mások körlevelet küldtek ki arról, hogy a Tóra tekercset senki se csókolja meg a fertőzés elkerülése érdekében. Előfordult már olyan zsinagógai közösség, akik online tartották meg az eseményt, mivel több tag, köztük a rabbi már fertőzött volt. (Maslin Nir, 2020)

7.2. Sábát és azzal kapcsolatos törvények/szabályok rövid ismertetése

A vallásos zsidók életében minden héten van egy ünnep, ami nem más, mint a Sábát. A Sábát héberül a szombatot jelenti, ami a tízparancsolat egyike, a teremtésről való megemlékezés napja. A hagyomány szerint a teremtő hat napon át formálta a világot, majd a hetediken megpihent, törvényül állítva a szombati pihenést. A szombat így a szellemi és lelki felemelkedés, a nyugalom napja. (Hahn, 1997)

A szombatra való felkészülés nagyon fontos a zsidók életében, ilyenkor elkészítik a kalácsot vagy barheszt, vacsorát készítenek, kitakarítják a lakást, és csinosabb ruhába öltöznek. A szombatfogadás alkalmával kiddust, azaz áldást kell mondani a borra vagy a betakart kalácsra. A szombatfogadás a zsinagógákban és otthon családi körben is történhet. A gyertyagyújtás elengedhetetlen, amit péntek naplemente előtt kell megtenni. Általában kettő

gyertyát kell meggyújtani, majd eltakart szemmel elmondai a szombati áldást. A gyertyagyújtás alkalmával személyes imát, kérést is lehet megfogalmazni. A gyertyák meggyújtása után megkezdődik a szombat. (Hahn, 1997)

7.3. Az ünnepek alatti online közvetítéssel járó problémák megoldásai

A szombatra és a nagy ünnepekre vonatkozóan számos szabály van, melyeket be kell tartani. Ezek közül a legalapvetőbbek, hogy nem lehet munkát, házimunkát végezni, utazni és elektronikus eszközöket használni.

A Covid alatt lévő szigorú lezárások alkalmával nem lehetett zsinagógába menni, így a szombatot is otthon ünnepelték a családok. Ez viszont újabb kérdéseket vetett fel a közösségek körében. A modernebb felfogású, reform és progresszív közösségek online, élő közvetítés keretein belül tartották meg a szombatfogadást. Az ortodox közösségekben erre nem volt lehetőség a törvények szigorú betartása miatt. Erre a problémára azonban számos megoldás született. Ilyen volt az, hogy a számítógépet, laptopot péntek naplemente előtt töltőre kellett tenni, a képernyőn kikapcsolni az automatikus zárolás funkciót, és a kívánt oldalt előre megnyitni. Így, amikor elkezdődött a szombatfogadás, nem kellett semmilyen elektronikus eszközt elindítani, bekapcsolni, ezért vallási értelemben ez nem számított szombatszegésnek.

7.4. Pészach ünnep a Covid alatt

A Pészach a zsidó húsvét, a „szabadulás ünnepe”, vagyis az egyiptomi rabszolgaságból való kiszabadulásról való megemlékezés. A Pészach az egyik legnépszerűbb ünnep, és ennek tradícióit sokan tartják. Ez egy 8 napos ünnep, amikor nem lehet kovász tartalmú ételt fogyasztani. Ez a hagyomány arra vezethető vissza, amikor a zsidók Egyiptomból menekültek, olyan nagy sietségben voltak, hogy még a kenyértészta megkelesztésére sem volt idejük, így kovásztalan kenyeret, azaz pászkát, más néven maceszt kellett magukkal vinniük. A házból ezért minden kovász tartalmú ételt el kell távolítani, és annak még morzsái sem maradhatnak sehol. Az ünnep egy nagytakarítással jár együtt, ami a sütő és a különböző edények kóserolását, azaz rituális tisztítását is előírja. Az ünnep fénypontja a széderest. Ennek során az egyiptomi rabszolgaságról szokás történeteket mondani, ezen kívül a szédertálon kell felszolgálni a maceszt, ami a „sanyarúság kenyere”. (Hahn, 1997)

A Pészachra való felkészülés igencsak sokrétű, így erről sok online tanító videó született, ahol segítettek az embereknek megfelelően felkészülni az ünnepre a Covid alatt.

A koronavírus okozta lezárások a Pészachot is nagyban befolyásolták, és az addig bevett szokásokat nehezítették meg. Az ünnepet széles családi és baráti körben ünneplik általában, ami a Covid első hulláma alatti karantén és kijárási tilalom miatt tiltott volt, így erre is új megoldásokat kellett találni. A Sábáthoz hasonlóan nem lehet elektronikai eszközöket használni az ünnepek során, viszont a lezárások miatt egy rabbinikus döntést (legmagasabb vallási testületi döntés) hoztak arról, hogy a családok használhatják videóhívásra az okos eszközeiket. A Sábáthoz hasonló eljárással, az elektronikai eszközöket előre kellett bekapcsolni. Ez az engedmény egy forradalmi újításnak számított egyébként, hiszen az ortodox rabbik többsége nagyon ellenzi az elektronikai eszközök bármilyen használatát Sábát, illetve az ünnepnapok alkalmával. Fontosnak tartották kiemelni, hogy ez az engedmény csakis a koronavírus okozta lezárások ideje alatt van érvényben. Eliyahu Abergel rabbi, a jeruzsálemi főrabbinátus korábbi vezetője azt mondta „Az engedmény elsősorban az emberek mentális egészségének megőrzése és a depresszió megelőzése miatt született.” (Sharon, 2020)

7.5. Speciális események

A szigorú lezárások alatt különböző vallási események is megrendezésre kerültek az online térben. Ilyenek voltak a bar mitzvah/bet mitzvah, a temetés, a körülmetélési szertartás, hiszen ezeket nem lehetett egy bizonyos időnél tovább halasztani. Ezekről az eseményekről nagyon vegyes tapasztalatok születtek.

A Covid nagyon sok áldozatot követelt, így a temetések is gyakoriak voltak a lezárások alatt. Számos olyan történet van, mikor a családtagok nem mehettek látogatóba a kórházba, így szeretteiktől elbúcsúzni sem tudtak. Sokan videóhíváson keresztül beszéltek hozzátartozóikkal, ápolók segítségével. A zsidó törvények értelmében a halottakat 48 órán belül el kell temetni. Ezután pedig egy több napos gyász időszak van, mikor a családtagok, hozzátartozók meglátogatják a gyászolókat. A Covid miatti szigorú lezárások és a rengeteg halott miatt ezekre nem volt sok esetben lehetőség. A temetésen fizikálisan részt vevők számát korlátozták, így ez is sok fájdalmat okozott a gyászolóknak. Ennek megoldásaképp Zoom híváson keresztül lehetett becsatlakozni. (Siegel & Oakes, 2020)

Jason Miller rabbi „a Mitzvah rabbi”, a Mitzvah specialista, aki vallásjogi értelemben felnőtté válási rituálét vezet. 20 éve segíti a fiatalokat abban, hogy különlegessé tegye számukra ezt a napot. Ezeket a szertartásokat nem előírás zsinagógában teljesíteni, így teljesen személyre szabható esemény. A Covid alatt sem állt meg számára ez a tevékenység, hiszen online, Zoom híváson keresztül tartott Bar Mitzvahkat (fiúknak 13 éves korban) és Bet Mitzvahkat (lányoknak 12 éves korban), illetve az azokra való felkészítést. A Covid végével, napjainkban is elérhetőek ezek az online opciók, hiszen több családnak nyújthat ez megoldási lehetőséget. (mitzvahrabbi.com)

Jason Miller rabbi „a Mitzvah rabbi” Bar Mitzvaht tart Zoom segítségével Forrás: (mitzvahrabbi.com)

Az zsidó ünnepek kapcsán láthatjuk, hogy a szigorú törvények és a Covid okozta nehézségek ellenére is sikerült megoldást találni az ünnepek és vallási események lebonyolítására. Az online világ adta lehetőségeket számos közösség és rabbi kihasználta, így a közösségük nem maradt teljesen magára.

8. Az online tér korlátai

A járvány során voltak olyan zsidó vallási rituálék, melyeket képtelenség volt az online térbe áthelyezni, így azokra más megoldást kellett találni.

8.1. Mikve: rituális tisztulás

Az egyik ilyen online térben kivitelezhetetlen kérdés a mikve volt, ami egy rituális, szellemi tisztuláshoz szükséges, alámerülésre is alkalmas medence. Ezt a tisztító fürdőt elsősorban a nőknek kell megtenni a menstruációs vérzés végétől számított 7. napon. Külön mikve van férfiak számára is, amit ima vagy ünnepek előtt használnak, de ez számukra nem előírás. Egy külön mikve szolgál az új edények tisztítására, kóserolására azaz rituális szempontból való tisztítására. A mikvének is, mint minden más zsidó rituálénak, sok kritériuma és előírása van. Ilyen előírás, hogy a mikve vizét természetes vízforrásnak kell táplálnia, így a víz nagyon tiszta és jó minőségű. A rituális fürdő előtt egy alapos fürdőt kell venni, fogat mosni, körmöt vágni. Ennek a lényege, hogy ne válassza el semmi az embert a víztől a mikvében.

A zsidó nők számára ez egy alapvető dolog, sokan, akik kevésbé vallásosak, azok is használják a mikvét. Úgy tartják, hogy ahova zsidók telepednek le, ott előrébb való a mikve építése, mint a zsinagógaé. A mikve a család és a házasság tisztaságát és szentségét teremti meg. Magyarországon jelenleg 1 mikve üzemel, mely kiemelkedő mind minőség, kényelem, mind kóserság terén. (Steiner, 2017)

Ez a rituális fürdő a Covid alatt nagy kérdéseket vetett fel, hiszen a járványügyi intézkedések egyik első lépése a fürdők bezárása volt, hiszen ezeken a helyeken könnyen terjed bármilyen vírus. Rabbiniкус döntés született a mikvékkel kapcsolatban, miszerint ez elengedhetetlen feltétele a zsidó életnek, így azok nem kerültek bezárásra semelyik országban sem. A mikvék tisztasága alapvetően is kiemelkedő a vallási előírásoknak megfelelően, de a járvány miatt még alaposabb tisztítást írtak elő. Negatív teszteredmény felmutatása is kötelező volt, illetve a mikvébe érkező nőket megvizsgálták, hogy tünetmentesek-e. (Osgood, 2020)

8.2. Minján: közös ima a karantén alatt

A minján a Talmudban szereplő fogalom, ami szó szerint létszámot jelent. A szertartásokhoz, közösségi imákhoz szükséges 10 felnőtt férfire utal ez a kifejezés. Ezt betartani a zsinagógák életében nem volt nehéz, viszont a karantén ideje alatt ez is nehézségeket hozott.

Különböző megoldások születtek ennek betartása érdekében. Voltak olyan rabbik, akik a virtuális, videóhíváson keresztül történő minjánt teljesen elfogadhatónak tartották. Ezt azzal támasztották alá, hogy némely magyarázat szerint, csak látni kell egymást 10 férfinak, ami a kamerák segítségével online is megoldható. Ezt az online megoldást több rabbi is alkalmazta a közösségi imák során. Ezzel ellentétben voltak olyanok, akik az előbb említett megoldást elítélték, és azt mondták, hogy ez a „gyűljetek össze egy helyen” parancsolat leegyszerűsítése. (Winberg, 2020)

Európa legnagyobb londoni ultraortodox közösségének egyik tagjával készített a The Guardian újság riportot. Joel Snitzer közösségi tag azt nyilatkozta, hogy korábban napi háromszor járt a zsinagógába imádkozni. A Covid miatti lezárosok következtében ezt nem tehette meg. Szomszédjaival hamar bevezették azt a megoldást, hogy saját kertjeikben állva, megfelelő távolságra egymástól, közösen mondtak imákat. Joel kertjében létrehoztak egy bimát, ami egy emelvény, ahonnan az istentiszteletet vezetik, és a Tórát olvassák. A szomszédság többi tagja pedig beleegyezett a naponta 9:45-kor megrendezésre kerülő istentiszteletekbe. Azt nyilatkozta, „a zsidók sok kihívással szembesültek a történelem során, és általában találunk ezekre módot, hogyan tudunk alkalmazkodni”. (Sherwood, 2020)

9. Vallások összefogása

Az előbbi, 8. fejezetben említett londoni eset egy remek példa arra, hogy a vallások képesek egymás elfogadására. Joel Snitzel szomszédjában lakik egy muszlim család, akik a többi szomszédhoz hasonlóan beleegyeztek a naponta megrendezett kerti istentiszteletekbe. A családapa azt nyilatkozta az újságnak, hogy semmilyen problémája nincs a zsidók istentiszteleti megoldásával. Úgy gondolja, hogy jó, ha a vallásos emberek ebben a nehéz és korlátozott időszakban is találnak módot a vallás gyakorlására. Szerinte fontos egymás elfogadása, hiszen a nap végén úgymint egymás mellett élnek. (Sherwood, 2020)

A Covid kapcsán ikonikussá vált egy fotó, mely Avraham zsidó mentősről és társáról, Zoher Abu Jama muzslim mentősről készült Izraelben. A képen látható, ahogy a mentőautó mellett együtt imádkoznak. A Covid járvány tetőzésének idején az MDA (Medical Teams of Magen David Adom in Israel) nagyjából 100 000 hívást fogadott egy nap, ami több mint a tízszerese az átlagos bejelentéseknek. A fotón látható ima előtt egy 41 éves nő és egy 77 éves férfi segélyhívására mentek ki. Egy velük készült interjúban azt nyilatkozták „Mindenki fél a vírustól, ahogy mi is. Mindketten hisszük, hogy minden és mindenki az Örökkévaló kezében van, és segíteni fog minket átvészelni ezt a krízist”. A világgal ellentétben, a két férfinak egyébként nem volt újdonság a közös imádkozás. (Liebermann & Schwartz, 2020)

Avraham Mintz és Zoher Abu Jama közösen imádkozik Forrás: Mohamd Alnbare/Magen David Adom

A Covid első hulláma idején Haj Ibrahim Abuelhawa békeharcos, az URI (United Religions Initiative) tagja összehívta az ábrahámi vallások, a zsidó, keresztény és iszlám vezetőit egy közös imára a jeruzsálemi városházán. A közös ima alkalmával először minden vallási vezető egyesével hangosan imádkozott, majd némán a saját vallási tradícióinak megfelelően az emberek védelméért és a Covid járvány mielőbbi végéért. Mose Lion Jeruzsálem polgármestere azt nyilatkozta „Egy közös problémával jött mindenki Jeruzsálembe, ami a három vallás szent földje. Remélem, így együtt tudunk tenni érte, hogy hamarabb vége legyen a járválynak.” Ez egy egyedülálló esemény, amely azt mutatja, hogy az emberiség képes az ellentéteket félretenni, ha van egy közös céljuk. A három vallás gyökere megegyezik, ennek köszönhetően együtt, közös erővel imádkozhattak és kérhettek segítséget a nehéz időben. A zsidók, muszlimok és keresztények együtt imádkoztak egy ideológiákon felül álló közös hit miatt. (Guarrera, 2020)

A dolgozatom írása közben kirobbanó Izraeli-Palesztin háború kapcsán ez újra aktuálissá vált. Az ideológiák az ember közé állnak, és elképzelhetetlen károkat és pusztításokat képesek okozni. A korábban békében, egymás mellett élő emberek egy gyilkos ideológia miatt képesek az öldöklésre. A covid egy olyan hirtelen berobbant krízis volt mindenki életében, hogy még ezeket az ideológiákat is képes volt legyőzni. A remény viszont megmarad, hiszen, ha egyszer sikerült összefogni a vallásoknak ilyen korábban elképzelhetetlen módon, talán a későbbiekben lesz még ilyenre példa.

10. A közösségek hozzáállása az oltáshoz

A koronavírus elleni vakcinák megjelenése sok kérdést vetett fel az emberekben világszerte. Ennek kapcsán számtalan álhír született, amik rengeteg emberhez értek az interneten keresztül.

A Covid elleni vakcina megjelenése után szinte azonnal felreppent a hír, hogy az oltások termékenységi problémát okoznak. Ez az egyébként családcentrikus ortodox zsidó nőket megrettentette, és többen nem vették fel az oltást. „A New Yorkban élő ortodox zsidó nők körében ez a hír futótűzként terjed el” – mondta Dr. Bat-Sheva Lerner Maslow endokrinológus, a JOWMA (Jewish Orthodox Women’s Medical Association) tagja (Dreyfus, 2021, p, 21). Ezt a termékenységet befolyásoló mellékhatást a mai napig nem tudták tudományosan bizonyítani. Sok ortodox rabbi viszont javasolta az oltás felvételét, ami több közösségben hatásosnak bizonyult. A JOWMA három oltás mellett kampányoló élő közvetítést adott le, az ortodox zsidó nők által használt mikvékben, mely által nagyjából 5 000 nőt győztek meg. Később telekonferenciát tartottak azoknak a zsidó nőknek, akik kiskorú lányukat nem szerették volna beoltatni. Dr. Miriam Knoll onkológus a JOWMA vakcina edukációs csoport tagja azt nyilatkozta, „fontos megfelelően kommunikálni, hogy mindenki számára meggyőző legyen, hogy a vakcina biztonságos”. (Dreyfus, 2021, p, 21).

Izrael kiemelkedő volt a járványkezelésben. Felnőtteknek és gyerekeknek is itt lehetett először felvenni az oltást, majd az oltási igazolványok is itt készültek először el. Ezt azzal indokolják, hogy Izraelben kiemelkedően jó az egészségügyi ellátás. Általános egészségbiztosítás van az országban, így a háziorvos, a sürgősségi ellátások és az oltások is ingyenesek a lakosság számára. Érdekesség, hogy az izraeli egészségügyi rendszer alapjait, beleértve a megelőzésre, diagnózisra és kezelésre szolgáló orvosi hálózatot, Izrael államának megalapítása előtt hozták létre. Olyan rendszert építettek ki, ahol az orvosok és a páciensek között személyes kapcsolat épül ki. A Myers-JDC-Brookdale kutatása alapján az izraeliek 90%-a elégedett az ország egészségügyi alapjával, és mindössze 1% váltana. Ran Balicer, a Clalit Egészségszolgáltató tisztviselője azt nyilatkozta a The Jerusalem Post újságnak, hogy „a rendszer a polgárok és az egészségbiztosítók közti intim, bölcsőtől sírig tartó kapcsolaton alapul”. (Jaffe-Hoffman, 2021) A Clalit Izrael legnagyobb munkaadója, 45 000 ezer alkalmazottal. Ez a rendszer is segítette, hogy Izrael a járvány kezelésében világszinten élen járt. (Jaffe-Hoffman, 2021)

Magyarországon nemzeti oltási program keretein belül a MAZSIHISZ is várta az embereket. Ez az oltási kampány pont egybe esett a Hanukával, így a szervezők megragadták a lehetőséget, és az oltást felvevőknek fánkot osztottak. Hanuka alkalmával olajban sült ételeket szokás enni, így a fánk egy tradíció ilyenkor. Heisler András a MAZSIHISZ elnöke maga is fánkot osztott, és kihasználta a lehetőséget arra, hogy pár szóban meséljen az ünnepről. „Ez a pár mondat segít a zsidóság és a közös értékeink bemutatásában” – nyilatkozta. (Mazsihisz.hu)

A Covid járvány elleni vakcinákkal kapcsolatban megjelentek a közösségi média felületeken az álhírek, melyek hihetetlen sebességgel járták be a világhálót. A Covid ideje alatt a sikeres járványkezelés egyik kulcsfontosságú tényezője volt a megfelelő tájékoztatás. Azok az oltási kampányok, melyek megfelelően kommunikáltak az adott csoportokkal, sikereket értek el.

11. Antiszemizmus megjelenése a közösségi médiában

Az antiszemizmus mai napig probléma a zsidóság életében, így sajnos ez a Covid alatt és most is aktuális téma. A Covid kitörésével szinte azonnal megjelentek az antiszemita posztok, kommentek, melyek a zsidóságot hibáztatták a járvány kitöréséért.

Ha a történelmet vizsgáljuk, látjuk, hogy a zsidóság számtalanszor volt bűnbakként feltüntetve. A zsidókat sokáig egy misztikus, ismeretlen csoportként tartották számon. Az emberre jellemző tulajdonság, hogy fél attól, amit nem ismer, amitől meg fél, az ellenséggé, bűnbakká tud válni. A történelemben különböző járványok, katasztrófák idején a zsidóság hibáztatása egy bevett szokásnak mondható. A pestis kitörése alatt például azt állították, hogy a zsidók mérgezik a kút vizét, így lesznek betegek az emberek. A 14. században a lepra terjedését is a zsidósághoz kötötték, ami több pogromhoz vezetett. Ezen kívül megannyi összeesküvés elméletet lehetne még megemlíteni, ami a zsidóság körül kering. (Barna & Knap, 2021)

Egy 2020-as felmérés alapján a magyar emberek 42%-a rendelkezik antiszemita előítéletekkel. Ebből pedig 24% volt erősen antiszemita. A kérdőív során olyan kérdésekre kellett válaszolni, mint a „van egy titkos zsidó hálózat, amely befolyásolja a világ politikai és gazdasági ügyeit?”, amire a megkérdezettek 39%-a igennel válaszolt. Azt az állítást, hogy „a zsidók többsége alkalmaz tisztességtelen módszereket céljai elérése érdekében”, a válaszadók 27%-a gondolta igaznak. (Kovács & Fischer, 2021)

A zsidóság, mint bűnbak motívum a Covid kitörése kapcsán is feltűnt. A járvány kitörése után szinte azonnal megjelentek az online cikkek, hogy a zsidók fejlesztették ki a vírust, amit judeovírusnak emlegettek, majd az oltások megjelenésével az, hogy a zsidók hozták létre a vakcinát, amivel az embereket betegítik meg a világalomra törés céljából. Ilyen és ehhez hasonló számos összeesküvés elmélet jelent meg, melyek sajnos rengeteg emberhez eljutottak a közösségi média segítségével.

A közösségek elleni antiszemita megnyilvánulások száma egyértelműen megnövekedett a Covid alatt. A zsidó emlékművek, épületek, temetők rongálásának száma nőtt, hiszen a lezárások alatt ezeket a létesítményeket nem tudták a szokásos módon őrizni. Világszerte voltak olyan tüntetések, ahol horogkereszt, sárgacsillag, illetve más náci jelképekkel jelentek meg a tüntetők. (Barna & Knap, 2021)

Az online világban is megnőtt az zsidóság elleni támadás, mely jelen volt minden közösségi platformon. Nyíltan antiszemita kommentek, gyűlöletkeltő bejegyzések, teóriák,

összeesküvés elméletek száma jelentősen megugrott a járvány alatt. A vallási tartalmakat közvetítő személyek bejegyzései alatt számos antiszemita komment volt megfigyelhető. (Barna & Knap, 2021)

11.1. Bodrogkeresztúr, a haszid zarándokhely

Bodrogkeresztúr egy Borsod-Abaúj-Zemplén megyei apró kis település, a Bodrog egyik kanyarulatában. Ezen a mindössze ezer fős településen élt korábban Reb Sájele, csodarabbi. A településen a múltban nagy zsidó közösség élt, akik borászattal foglalkoztak. A csodarabbiról az a hír járja, hogy betegeket gyógyított, megromlott házasságokat javított meg, és a nélkülözőket segítette nagy számban. A házában egyszerre több nélkülözőnek is szállást biztosított, köztük nem zsidóknak is. Egy 1914-es okirat bizonyítja, hogy Reb Sájele jótékonykodott, mivel a bodrogkeresztúri képviselők adómentességet javasoltak a borára amiatt, hogy a bort a házában élő szegények fogyasztják el javarészt. A magyarországi haszid irányzatnak rengeteg hívet szerzett élete során példamutatásával. (Orosz & Mohos & Varga, 2023)

A Covid ideje alatt Bodrogkeresztúrra törendő zarándokút negatív megítélést kapott. A lakosság és a városvezetés részéről is megfigyelhető volt az antiszemitizmus. A járvány első robbanását követően a település polgármestere az országos korlátozásokat kiegészítve lezárta a települést, egy önkormányzatoknak szóló jogi lehetőségnek köszönhetően. (118/2020. (IV. 16.) Korm. rendelet) Így 2020-ban a bodrogkeresztúri zarándokút teljes mértékben elmaradt. Oberlander Báruch rabbi, a budapesti ortodox rabbinárus vezetője felhívta a figyelmet a bodrogkeresztúri önkormányzat által hozott rendelet teljeskörű betartására.

2021-ben, a koronavírus harmadik hullámakor a kormány a külföldi beutazókat szabályozta, viszont közülük azok, akik vallási okokból érkeztek, kivételt képeztek. (484/2020. (XI. 10.) Korm. rendelet 5. §) A vallási rendezvényekbe a települések nem szólhattak bele, így a bodrogkeresztúri Reb Sájele halálának évfordulójából rendezett összejövetel megrendezésre került. Oberlander Báruch rabbi azt nyilatkozta, hogy a faluba érkezők mind jogszerűen tartózkodnak az országban, tehát negatív teszttel, beoltva érkeztek. A faluba érkezve a haszidokat újabb tesztelésre kötelezte a rendezvény a kihelyezett teszt pontokon. A helyiek egy részét, beleértve a polgármestert, felháborította az esemény, és az amúgy is negatív

hozzállásukat a zsidó, illetve haszid közösségekhez tovább rontotta. A falu lakosságával készült interjúk között számos antiszemita megnyilvánulás került felvételre. (444.hu, 2021)

12. A zsidóság az online térben

A Covid járvány kirobbanásával a világ minden táján megjelentek a zsidó tartalomgyártók. A Korábbihoz képest több vallással kapcsolatos tartalom került az internetre, hiszen a zsinagógák és imaházak kapui zárva voltak az érdeklődők előtt. A korábban sosem használt felületeket többen kipróbálták és a mai napig használják.

12.1. A zsidóságot segítő telefonos applikációk

Ha a digitalizációról beszélünk, az applikációkra érdemes kitérnünk, hiszen számos olyan szoftver létezik, amely az életünket is segíti bizonyos területeken. Vannak kifejezetten a vallásokat segítő applikációk, melyet hazánkban is előszeretettel használnak. Radnóti Zoltán rabbi 2022-as blogbejegyzése a zsidóságot segítő applikációkat mutatja be. Elmondja a fontosságát annak, hogy a modern eszközök világában érdemes az okos telefonokat megtölteni zsidóságot segítő tartalommal. Ilyen alkalmazás a „tefilon”, ami egy okos sidur, azaz imakönyv. Ez az app érzékeli a tartózkodási helyünk szerinti időt, így az adott napra szóló imákat szedi össze. Ilyen applikáció az „Is It Kosher?” is, ami lényegében egy hatalmas adatbázis, ami segít egy adott élelmiszerről, márkáról eldönteni, hogy kóser-e. Egyéb kóserséggel kapcsolatos segítség is található az applikációban, ilyenek a „bogárvizsgálat”, ami egyes zöldséggel kapcsolatos megfelelő tisztítási eljárás menetét írja le. Ez azért fontos, mert a kóser étkezés tiltja a különböző rovarok, bogarak, csúszómászók bármilyen fogyasztását. Egy nagyon hétköznapi és egyszeri applikáció a „Shabbat Shalom”, ami a pontos helymeghatározás alapján percre pontosan megmutatja, mikor kezdődik a szombat, és meddig tart. Számos egyéb applikáció létezik még, melyek valamilyen módon segítik a zsidó vallás gyakorlását. (Radnóti, 2022)

12.2. Zsidó közösségi élet az online világban

A zsidóság értékrendjében kiemelkedően fontos a tanulás és a tudás, amire a karantén ideje alatt is hangsúlyt fektettek. A koronavírus okozta járványhelyzet miatt a zsidó kulturális intézmények megragadták az alkalmat arra, hogy online felületeiken a zsidó vallás értékeit közvetítsék. Kiemelkedő munkát végzett néhány hazai szervezet is, köztük a Bálint Ház.

A Bálint Házat 1994-ben nyitották meg különböző szervezetek a Londonban élő Bálint család jelentős anyagi támogatásával. Céljuk a zsidó közösségi élet megteremtése, amit a tudás és élmények átadásával szeretnének megtenni. Változatos és sokszínű programjaival igen népszerű a hazai zsidóság körében.

Saját kutatást végeztem a Bálint Ház és a ZSIFI (Zsidó és Izraeli Filmfesztivál) Facebook oldalának tanulmányozása segítségével. Visszamenőleg meg lehet nézni korábbi megrendezésre került eseményeket, videókat, posztokat, ami alapján a következőket találtam. A Covid idején a Bálint Ház Facebook oldalán több online eseményt hirdettek meg, melyekre Zoom hívásban lehetett csatlakozni. Ilyen online program volt a 16-23 éves fiatalok számára megrendezett „Mit jelent az Örökkévaló?” vagy a „A koronavírus és a Tóra – járványok és betegségek a héber bibliában”. A Bálint Ház akkori igazgatója, Fritz Zsuzsa online „TóraÓra” bibliodráma órát tartott. A peszach alkalmával pedig receptkihívást hirdettek meg, ahol saját peszachi recepteket lehetett megosztani. A beküldött recepteknek meg kellett felelni az alapvető kószersági szabályoknak, másrészt a peszachra vonatkozó étkezési szabályoknak. Az Izraeli Kulturális Intézet héber nyelvtanulás fejlesztésére beszélgetős, online csoportokat hozott létre, ahol mindenki a saját nyelvi tudása szerint került beosztásra.

A 2020-as 9. Zsidó és Izraeli Filmfesztivál egy 13 napos online fesztivált tartott, melynek keretein belül a filmeket a honlapon előzetes jegyvásárlással lehetett megnézni. A különböző beszélgetéseket, kommentárokat és interjúkat pedig a Facebookon tették közzé. A filmfesztivál célja a zsidóság sokszínűségének és a zsidó értékeknek bemutatása a népszerű művészeti ágon keresztül. A fesztivál során különböző országok filmjeit mutatták be, köztük izraeli, német, osztrák, francia, orosz és persze magyar filmeket. A fesztivál szervezői pozitívan álltak a helyzethez, kihasználták a koronavírus okozta helyzetet arra, hogy a zsidóságot bemutató filmeket ne csak Budapesten, hanem a világ bármely tájáról lehessen nézni. Így minden tartalmat a magyarokon kívül angol felirattal is elláttak.

12.3. Zsidó ifjúsági szervezetek online átállása

A zsidó gyerekek zsidóságra való nevelése kiemelkedően fontos, hiszen ők a jövő generációja, akik a vallást és a hagyományokat tovább viszik. Egészen kis kortól kezdve vannak zsidó programok és foglalkozások, ahol játékosan tanulhatják meg a gyerekek a zsidóság hagyományait, a zsidó értékrendet, szokásokat és ünnepeket.

Magyarországon jelenleg két ilyen mozgalom van, a Hasomer Hacair és a Hanoar HaTzioni, melyek leginkább a cserkész mozgalomhoz hasonlítanak. A két szervezet tevékenysége nagyon hasonló. Az egész tanévben, heti rendszerességgel megrendezésre kerülő programok valamilyen tematikára épülnek. Az előre megírt programok tudást szeretnének a gyerekeknek átadni, főként a zsidósággal kapcsolatban.

A Hasomer Hacair egy nemzetközi szervezet, amely 1927 óta működik Magyarországon, kisebb megszakításokkal. A II. világháború alatt illegálisan folytatta tevékenységét, és különböző álneveken működött. Az akkori fiatalok nagyon gyorsan reagáltak az eseményekre, hamis iratok készítésébe és illegális embermentésbe fogtak. A zsidókat iratokkal, pénzzel és kísérettel támogatták. A háború után az újabb elnyomásnak köszönhetően a szervezet először félillegálisan, majd teljesen illegálisan működött egészen 1952-ig, amíg az utolsó tag is ki nem vándorolt Izraelbe. Izraelben a kivándorolt tagok saját kibucot alapítottak. A kibuc egy kifejezetten zsidó találmány, ami egy együttélési forma, ahol a vagyon közös. Ezek a települések ma is működnek Izrael területén, köztük olyan is, amit a mozgalom tagjai alapítottak. A rendszerváltás után Magyarországon újrászerveződött a mozgalom azzal a céllal, hogy a zsidó fiataloknak átadja a hagyományokat, szokásokat, és a zsidó identitást megerősítse. A szervezet azóta is ezzel a céllal működik. (somer.hu)

A Hanoar HaTzioni szintén egy nemzetközi mozgalom, ami 2007-ben jött létre Magyarországon. Tevékenysége az előbb említett szervezettel szinte megegyező. Formai eltérések vannak a két szervezet között, mint a különböző színű hulca (a mozgalmak egyenruhájául szolgáló ing). A két szervezet nem azonos napon tartja a foglalkozásait, így a fiatalok akár mind a két szervezetben részt tudnak venni.

A covid járvány ezeket a szervezeteket is az online térbe kényszerítette, ahol folytatták tevékenységüket. A Hasomer Hacair közös Discord csoportot hozott létre, ahol az élő foglalkozásoknak megfelelően korcsoportok szerint alcsoportokra osztották a gyerekeket. A szervezetben azóta is alkalmaznak online megoldásokat, amik a covid miatti lezárások következtében alakultak ki. Ilyen az online „madrih” (ifjúsági vezetők, csoportvivők) gyűlés.

A zsidó fiatalok életében az ifjúsági nyári táborok kiemelt jelentőséggel bírnak. Az ikonikus szarvasi JDC táborban a legtöbb zsidó fiatal megfordult már. A tábor 1990-ben alapult, azóta pedig akkorára nőtte ki magát, hogy több mint 30 országból érkeznek zsidó fiatalok a táborba. A tábor a gyerekeknek segít más távoli közösségek tagjaival megismerkedni, barátokat találni, és nem utolsósorban a zsidósággal megismerkedni, és arról tanulni. A szarvasi tábornak

is szünetelnie kellett a koronavírus hatására, hiszen ezekben a táborokban több száz gyerek fordul meg. A tábor az első turnust megrendezte, viszont a második már a megbetegedések miatt elmaradt. A szervezők megpróbálták minél több programot online térbe átültetni, amire létrehoztak egy külön weboldalt, és elérhetővé tették mindenki számára. A weboldalon számtalan online program Zoom linkje megtalálható volt, ahol mindenki válogathatott a számára szimpatikus online események között. Az események között volt bibliodráma, ahol bibliai eseményeket játszhattak el a résztvevők online, közös napi ima, ünnepekről szóló tanítások, közös online széderest és könnyedebb programok, mint a közös óra (izraeli néptánc) tanulás és az online ismerkedő beszélgetés.

12.4. Zsidóság megjelenése a közösségi médiában

A zsidó vallás bonyolult szabályrendszerét nem könnyű feladat közvetíteni az online térben. Többen mégis arra szánták el magukat, hogy bemutassák életükön keresztül a vallási szokásokat, hagyományokat és a kultúrát. A legtöbben abban hisznek, hogy ezekkel a videókkal segítik a zsidó közösségeket, és azoknak a zsidó származású embereknek, akik nem gyakorolják a vallást, pozitív értékeket közvetítenek. Az elsöre érthetetlen zsidó törvények mögött komoly és életszerű indoklások vannak, melynek pozitívumait nem egyszer a tudomány is visszaigazolta. Voltak olyanok, akik humorral próbálták oldani ezt a nehéz helyzetet.

Libby Walker „zsidó influencer” a Forbes magazinnal megosztotta a történetét. New York-i egyetemistaként egyedül kényszerült karantén alá a Pészach ünnep alatt. Édesanyja kétségbeesetten próbálta megtalálni a megoldást az ünnep online lebonyolítására, mivel ők nem kezelték túl jól az okos eszközöket. Libby erről vicces videót készített TikTokra, ami kis idő múlva több ezres nézettséget ért el. Rengeteg pozitív visszajelzést kapott, hogy milyen jó egy kicsit humorral látni ezt a nehéz helyzetet. Ezután még több, zsidóságot érintő helyzetet próbált humoros videóba foglalni. Később pedig YouTube-csatornát is indított, ahol hosszabb, zsidósággal kapcsolatos videókat is készített „Jewish Mom Approved” néven. (Weiss, 2021)

Josh Ostrovsky „thefatjewish” néven hozott létre Instagram profilt, ahol mémeket készített a coviddal kapcsolatban. Azt nyilatkozta, hogy szerinte ezek a vicces képek segítenek az embernek feldolgozni a vírus okozta traumákat. A profilját a vírus alatt 11 millióan követték a világ minden tájáról. (Tempesta, 2020)

Többen kifejezetten a vallás és a zsidóság bemutatását tűzték ki célul, mások pedig a közösségüket szerették volna egyben tartani. Számos rabbi és zsidó vallást közvetítő személy kezdett bele az online tartalomgyártásba a karatén alatt. Voltak, akik szinte azonnal belevágtak a közösségi média használatába, mások pedig az ő sikereik láttán kaptak kedvet. Azt a tendenciát lehetett megfigyelni, hogy a legkorábban megjelenő vloggerek lettek a legnépszerűbbek.

Hazánkban különféle módon próbálták fenntartani a hívekkel a kapcsolatot, illetve tanítani, informálni azokat, akik nem követik a vallást. Köves Slomó vezető rabbi YouTube-csatornát indított „Napi Talmud” néven, amin napjainkban is heti rendszerességgel jelenik meg tanító videó. Verő Tamás rabbi előre felvett videókat készített a szombatfogadásról. Radnóti Zoltán rabbi, napi szinten tett ki zsidó vallással kapcsolatos quizeket a blogján. Deutsch Péter neológ rabbi és felesége, Mercédesz, a „The Deutsch’s” néven hozott létre Youtube-csatornát, ahol vlogokat készítenek különböző vallási töltetű dolgokkal kapcsolatban. A házaspár a covid kitörése miatt kezdett bele a videók készítésébe, aminek az elsődleges célja a hitközség tagjainak megtartása volt. A legnépszerűbb, illetve legtöbb követővel rendelkező rabbi Megyeri Jonatán volt, aki Facebookon közvetített élőben tanításokat, ezen kívül pedig létrehozta Magyarország első zsidó podcastjét is. (Ádám, 2020)

13. Tapasztalatok a Covid idején - Interjú

Interjú keretein belül szerettem volna azokra a kérdésekre választ kapni, amit a szakirodalmakból és a kutatási eredményekből nem tudtam kinyerni. Ezek azok a személyes tapasztalatok és élmények, melyekről az interjúalanyokat kérdeztem. A témában a legrelevánsabb személyeket kerestem fel, akiket elsősorban a Covid alatt folytatott online tartalomkészítéssel kapcsolatban kérdeztem.

13.1. Interjú Megyeri Jonatánnal

Megyeri Jonatán ortodox rabbi, Magyarország legnépszerűbb, zsidó vallási témájú tartalomgyártója. A videózást a Covid lezárások kapcsán kezdte, mára pedig 37 600 követője van, az általa elért emberek száma pedig 7 millió körül mozog. Létrehozta Magyarország első zsidó podcastjét, blogjával hasonlóan „Lekvár és Jam” néven. Számos televíziós és rádiós szereplése volt az elmúlt években. A témám szempontjából ő a legrelevánsabb személy hazánkban.

Megyeri Jonatán (továbbiakban Jonatán) a felkérésemre gyorsan reagált, az interjút örömmel vállalta. Elmondása szerint az, hogy felkerestem őt, egy pozitív visszajelzés arra, hogy a videói sikeresen elérnek másokhoz. A kapcsolattartás zökkenőmentesen történt, az interjút az EMIH székhelyén készítettem el vele.

Jonatán a videók készítését 2019-ben kezdte, mikor a szigorú lezárások hazánkban is megtörténtek. A covid előtt a zsinagógában a szombati ima előtt tartottak kisebb baráti tanulókört, aminek ő is tagja volt. A tanulókör egyik tagja a lezárások miatt felkérte egy online tanulókör létrehozására. Jonatán korábban is vezetett egy blogot, melynek több cikke a korábbi Index főoldalára is kikerült. Blogjának Facebook oldalán rendelkezett már némi követőtáborral, így javasolta, hogy ezen indítsák el a tanulókört. Egy-két héten belül a korábban 5-6 fővel működő tanulókör 30-40 főre gyarapodott. Pár nap múlva pedig a 100 főt is elérte.

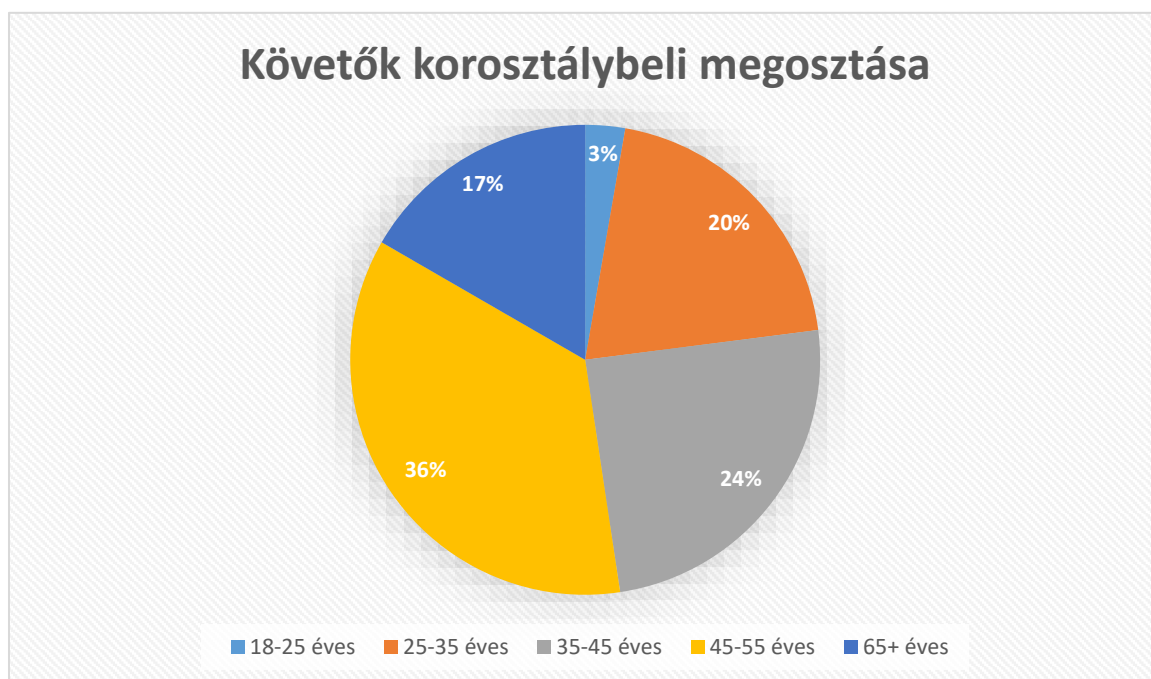
Az interjúm előtt készített legfrissebb előző esti videóját már 4 700-an látták. Az előtte napit 9 100-an, az az előttit pedig 12 000-en. Legnézettebb videóját 600 000-en látták, ami egy körülmetélésről szólt. Azt mondta, sejtette, hogy ez érdekelni fogja az embereket, de számos negatív komment és visszajelzés is érkezett a videóval kapcsolatban, ahol a hagyományokat

őrző tagokat „barbárnak” és „primitívnek” titulálták. Általánosságban a legnépszerűbb videói Amerikában, ahol ő maga is élt és tanult, valamint Izraelben készültek.

Videóinak elkészítéséhez kezdeti motivációja a tanulókör életben tartása volt, ami hamar megváltozott, mikor 50-60 ember nézte már élőben a tanításait. Láta, hogy sokan követik, a követői pedig nem csak zsidók. Ennek kimondottan örült, hiszen Jonatán szerint az antiszemizmus az ismeretlentől való félelemből ered, amit a tudás átadásával és ismeretterjesztéssel csökkenteni lehet. „Az a nyugati, szocializált világ, melyben élünk, zsidó és keresztény alapokon nyugszik. A két vallást pedig több, ami összeköti, mint ami szétválasztja. A két vallásnak ugyanazok az értékei, ami az egyistenhit, a család, az emberi élet védelme és a teremtet világ tisztelete. A tiltások és az elítélendő dolgok között is megegyeznek az alapok, ami az öldöklés, a lopás, mások bántalmazása. Ezek mind a Bibliából származó értékek, melyekre mostani társadalmunk alapjai lettek lefektetve.” (Megyeri) Összegezve a zsidó vallás univerzális üzenetét szeretné átadni a világnak.

Mestere a Lubavicsi Rebbe kezdte a világnak megmutatni a zsidóságot, a 70-es években. A 80-as évektől kezdve nagy haszid összejöveteleket televízió közvetítettek. Ez egy forradalmi újításnak számított. Korábban a zsidóságnak nem volt lehetősége hasonlóra. „Most, hogy a zsidóság jólétben él, így van lehetőség arra, hogy az egész világnak szóló üzenetét átadja” (Megyeri)

Jonatán megmutatta nekem profilja Facebook kimutatását. Összesen 37 600 követője van, és körülbelül 6,7 millió emberhez jutnak el a tartalmak. A nemek közötti arány szerint 54% férfi és 45% nő. Követőinek korosztály szerinti lebontása a következő: a 18-25 éves korosztály 3%, ami szerinte javítható lenne, ha más platformokon is jelen lenne. A 25-35 évesek 17%, 35-45 évesek 24%. A 45-55 évesek közül nézik a legtöbben 36%-kal, ami a saját korosztálya is. A követőinek 17%-a 65+ korosztályba tartozik. (lásd 4. ábra).

4. ábra: Megyeri Jonatán Facebook követőinek korosztálybeli megosztása. Forrás: saját interjú

Nézettségének területi megoszlásának kimutatása szerint Budapestről 24%-ban nézik, Magyarországról 77%-ban. A maradék 23%-ban Románia, Felvidék, Németország, Anglia, Amerika és Izrael szerepel.

Sikerének titka Jonatán szerint elsősorban az Isteni gondviselés, másodsorban jókor volt jó helyen. Az első rabbi volt hazánkban, aki elkezdte az online teret kihasználni a vallásos tartalmak átadására. Kiemelte azt is, hogy nagyon konzisztens, hiszen hétfőtől csütörtökig minden este 8-kor bejelentkezik élőben. Az elmúlt három évben összesen maximum 30 alkalommal maradt el ez. „Sokáig büszke voltam rá, hogy ez a szám 5 alatt volt. Minden este 8-kor kiszámíthatóan ott vagyok, ami biztos, hogy nagyon sokat segített.” mondta Jonatán. Szerinte sokat számít az is, hogy magát adja és közvetlen a követőivel. Nem megszerkesztett profi körülmények között felvett és megvágott videókat oszt meg, szerinte ezért hitelesebb, amit csinál.

Jonatán szerint a Covid emberekre gyakorolt hatása gyorsabban tűnik el, mint ahogy arra számított. Sajnálattal látja, hogy nem tanultak ebből eléggé az emberek. Szerinte ennek az emberi természet az oka, hiszen a jólétben hajlamosak vagyunk elkényelmesedni. Jonatán azt mondta, próbálja a Covid alatt tanultakat megjegyezni.

Jonatán szerint a hagyományos, vallásos értékrendet és a modern, online világot összeegyeztetni három módon lehetséges. Az első lehetőség a legliberálisabb felfogás, miszerint a világ minden technológiai fejlődését ki kell használni. A régi dolgok pedig rosszak, és el kell vetni azokat. A 21. században a nyugati társadalom legnagyobb problémája a régi hagyományok teljes elhagyása. Megemlítette itt a fogyasztói társadalom és a párkapcsolatok közötti párhuzamot, miszerint ami rossz, azt el kell dobni, nem pedig megjavítani. A másik véglete ennek a felfogásnak, amit az amisok és a haszidok csinálnak. Ők a technológiai vívmányokat teljes mértékben elítélik, mert szerintük ez csakis rosszat tartogat számukra, hiszen az internet tele van erőszakkal és pornográf tartalmakkal. Jonatán szerint a középutat kell választani. A Lubavicsi Rebbe azt tanította, hogy nincs a világon csak jó és csak rossz, az egyéntől függ, hogyan él vele. „Ilyen az atomenergia. Nem lehet azt mondani rá, hogy apriori rossz, mert atombombát lehet vele készíteni, hiszen lehet vele otthonokat is fűteni. Ha jóra használod, akkor az jó, ha rosszra, az rossz. Ha az interneten sok negatív tartalom van, ami káros, arra nem az a válasz, hogy csináljunk úgy, mintha nem lenne, hanem az a válasz, hogy tegyünk legalább annyi pozitív tartalmat az internetre, hogy legalább ellensúlyozza, sőt lépje is túl. A mérleg felfele álljon. Ez lehetséges. Származzék belőle sokkal több jó, mert akkor a rossz elvész a sok jóban.” (Megyeri)

Kérdeztem Jonatánt interjúm során a negatív, nyíltan antiszemita kommentekről is. Jonatán azt mondta, ő semmilyen formában nem moderálja vagy tiltja a kommenteket, hiszen ő hisz a teljes szólásszabadságban, és úgy gondolja, jobb, ha látják az emberek, hogy az antiszemitizmus egy valós probléma. A hatalmas követőtábor megosztásainak köszönhetően rengeteg emberhez elér, aminek elsősorban nagyon örül, másrészt pedig elér olyan emberekhez is, akik nyíltan gyűlölködő kommenteket hagynak a videóik alatt.

Jonatánnal való interjúmban kérdeztem őt online terveiről, ahol megemlítette a bodrogkeresztúri haszidokat. Videókat szeretne készíteni azokkal a magyar gyökerekkel rendelkező haszidokkal, akik felmenői 1945-46-ban és 56-ban emigráltak Amerikába. Ugyanis tapasztalatai alapján New York-ban a brooklyni zsidó közösség tagjai a mai napig bodrogkeresztúri, szatmári, munkácsi haszidként definiálják magukat. Ha megállít egy ilyen fiatal haszid zsidót az utcán, magyar haszidként beszél magáról. Ezeket az embereket szoros kapcsolat köti Magyarországhoz, ahova rendszeresen jönnek vissza. Jonatán saját élményét osztotta meg: Williamsburgben egy étteremben, pajeszos idős bácsi szolgálja fel a töltöttkáposztát és a gulyáslevest, természetesen kóser módon. Ezek a haszid zsidók Amerikában minden szombaton töltöttkáposztát esznek. A Szimchat tórákor, azaz tóra ünnepén

tóratekeres formájú töltöttkáposztákat szolgálnak fel a vendégeknek. Úgy gondolja, ha Magyarországtól távolabbi országokban valaki a magyarságot őrző embereket szeretné felkutatni, a zsidókat fogja megtalálni. Jonatán szeretné ezt hazánkban megmutatni az embereknek, ezzel is bizonyítva, hogy a zsidóknak is fontos a magyar identitásuk. Szerinte ezzel csökkenthető lenne hazánkban az antiszemitizmus.

Egy másik terve a jövőben az Izraelben eltemetett Talmudi bölcsek sírjához elmenni és elmesélni az ő tanításait, történeteiket és nagy mondásaikat. A Talmudban említett rabbik az ő világában élnek, hiszen naponta forgatja az általuk írt műveket. Szeretné ezért megosztani a világgal. „Ezek az emberek élnek, a mi pszichénkben.” (Megyeri)

13.2. Interjú Deutsch Péterrel és Fehérváry-Deutsch Mercédesszel

Deutsch Péter rabbinak és feleségének, Fehérváry-Deutsch Mercédesszel köszönhetően a Bethlen téri zsinagóga ma egy igen népszerű és sok taggal bíró közösség. A személyes közösségépítésen kívül most már az online térben is aktívak. Az egyre gyarapodó közösségük ennek hatékonyságát jól tükrözi. A közös YouTube-csatornájuk 1050, Instagram oldaluk pedig 3588 követővel rendelkezik.

Deutsch Péter és Mercédész örömmel vállalták az interjút. Az időpont egyeztetése elfoglaltságaik és kisbabájuk születése miatt nagyon nehezen sikerült, végül az online megoldás mellett döntöttünk. Videóhíváson keresztül készítettem el a félig strukturált interjút, egy késői órában, mikor a kisfiúkat már lefektették aludni.

A házaspár a Covid kitörése miatt kezdett bele a videók készítésébe, aminek az elsődleges célja a hitközség tagjainak megtartása volt. Korábban Péter szkeptikusabb volt a videózással kapcsolatban, de a Covid egy olyan esemény volt, aminek hatására egyértelművé vált az online jelenlét fontossága. A velük készített interjúm során elmondták, hogy a közösségen belül a legtöbben figyelemmel követték a videóikat, és nagyon sok pozitív visszajelzést kaptak tőlük. Szerintük Magyarországon nagyon elfogadó a zsidóság az online tartalomgyártással, aminek nagyon örülnek mindketten, hiszen így több mindenkihez el tudnak jutni. Mercédész közösség-szervezőnek tanult korábban, így mindig fontos volt számára, hogy egy összetartó közösséget tudjanak kialakítani zsinagógájukban.

Az általuk használt fő felület a YouTube, ahol „The Deutsch’s” csatornájukon keresztül osztanak meg különféle tartalmakat. A videók vágásával, szerkesztésével Mercédesz foglalkozik, mivel grafikusai tanulmányainak és marketinges munkájának köszönhetően van ezekben jártassága. A legnézettebb YouTube videók között van egy Rosh Hasanai recept és a bodrogkeresztúri látogatásuk. Készítenek a hétköznapijaikról szóló vlogokat is, ahol szintén megjelenik a zsidó vallás, hiszen az ő életükben ez egy mindennapos dolog. A mostanában készült legnépszerűbb videójuk a „#kalácsizraelért” kihívás elindítása volt, amiben másokat szerettek volna ösztönözni egyrészt az Izrael mellett való kiállásra (az Izraeli-Palesztin háború kapcsán), másrészt pedig egy zsidó hagyomány megtartására. Első kihívottjaik egyike másik interjúalanyom, Megyeri Jonatán volt.

Kérdeztem őket az antiszemita, bántó kommentekről is, amire a házaspár azt mondta, ők törlik az összes bántó, antiszemita kommentet. Ők ezekkel a kommentekkel, üzenetekkel nem foglalkoznak komolyabban, inkább humorral próbálják felfogni. Azt mondák az Izrael-Palesztin háború miatt nagy számban megnövekedtek az antiszemita megnyilvánulások az oldalaikon. Mercédesz, mióta első gyermekük megszületett, kicsit jobban tart az ilyen támadó jellegű üzenetektől, de bízik benne, hogy ezek az emberek csak az online térben nyilvánulnak meg.

A magyarországi Covid lezárások előtt a Deutsch házaspár Amerikában volt családlátogatóban. Szerencsájükre sikerült az amerikai teljes lezárások előtti utolsó napon hazajönniük. Ennek ellenére saját közösségükben megrendezték a Purimot, viszont sokkal kevesebben vettek részt az eseményen, mint amire számítottak. Úgy emlékeznek vissza, hogy sokan már tartottak a járványtól akkor.

A Covid alatt nagyon fontos volt számukra a közösség összetartása, ezért különféle megoldásokat alkalmaztak ennek céljából. Péter tartott attól a Covid kezdetén, hogy sokan le fognak majd morzsolódní, ezért is vágtak bele az online tartalomgyártásba. Első lépésként a közösségen belül csináltak egy privát YouTube-csatornát „Koshare” néven. Erre a csatornára a közösség tagjai készítettek videókat, előre megbeszélt tartalmakról. Azt mondták, így próbálták motiválni, felvidítani a közösség tagjait. Elmondásuk szerint szívesen foglalkozott ezzel mindenki. Azóta leálltak ezzel a csatornával, de ahogy szóba került, azt mondták, lehet, hogy újra fogják ezt indítani a népszerűsége miatt.

A Deutsch házaspár a szigorú lezárások alatt a Sábátot nem közvetítette online, hiszen ők az elektronikai eszközök használatát Sábátkor szombatszegésnek tartják. Így előre

elkészített, szombatra vonatkozó „Hogyan csináld otthon” videókat készítettek. Saját otthonukban felvették előre, ők hogyan ünneplik a szombatot a szűk családjukkal. Ezt később az ünnepek során is így alkalmazták. Napjainkban is készítenek a csatornájukra az ünnepekkel kapcsolatos tanuló videókat.

Az ő közösségükben volt temetés és esküvő is a Covid miatti lezárások alatt. A saját esküvőjük a covid lezárások végén került megrendezésre, ahova kis létszámban tudtak csak vendégeket hívni, amit nagyon sajnálnak, hisz az egész közösséggel együtt szerették volna ünnepelni ezt a napot. Egy másik esküvőn a közösségen belül a jegyespáron és Péterén kívül a legszűkebb család vett csak részt, a többieknek pedig videóhíváson keresztül közvetítették a szertartást.

A covid után a videóiknak köszönhetően több olyan fiatal érkezett hozzájuk, akik korábban nem jártak még semmilyen közösségbe. Azt tapasztalták, hogy a covid előtt ezek a fiatalok nem mertek elmenni hozzájuk ismeretlenként, viszont a videóik kapcsán többen vették a bátorságot, és felkeresték őket. Több olyan taggal bővült így a közösségük, akik korábban nem jártak zsinagógába, viszont a fiatal pár vonzóvá tette számukra a közösséget.

14. Összefoglalás

Kutatásomból kiderült, hogy a vallási tartalmú videók nem csak a már zsidó vallást gyakorlók körében lettek népszerűek a karantén alatt. Sokan nézték ezeket a videókat más vallási közösségekből is, ennek oka a vallás iránti alapvető érdeklődés vagy a puszta kíváncsiság. A zsidó vallás nem térítő vallás, nem célja a más vallású vagy nem vallásos emberek áttérítése, betérítése. Így az online közzétett tartalmak elsősorban a zsidó származású embereknek szóltak. Viszont a tartalomgyártók örömmel tapasztalták, hogy más vallású emberek is figyelemmel követték a zsidó vallási tartalmakat.

Olyan zsidó származású emberek is, akik korábban nem gyakorolták a vallást, elkezdtek érdeklődni a különböző zsidó vallási tartalmak iránt. Többen a Covid miatt döbbsen rá a vallásgyakorlás fontosságára, és kezdtek keresni különböző online edukációs tartalmakat a témával kapcsolatban. A fiatalabb korosztályból is akadtak érdeklődők, hiszen a Covid okozta lelki krízis a fiatalokat sem kímélte. Az addig megszokott életük teljesen megváltozott, és a közösségeikből hosszú időre kiszakadtak. Többen ebben az időszakban kezdtek el a vallás iránt érdeklődni, és próbáltak az interneten megfelelő válaszokat kapni kérdéseikre. A lezárások miatt a zsinagógák ajtaja zárva volt, így a közösségi médiában próbálták felvenni a kapcsolatot azokkal a rabbikkal, akik aktívak voltak. Azok a rabbik, akik nem csak videóképzéssel foglalkoztak, hanem a személyes kapcsolatépítésre és a követők kérdéseire is fókuszáltak, szimpátiát váltottak ki a vallás iránt érdeklődőkben.

A vallások egymás iránt való elfogadása elengedhetetlen dolog a világban a béke fenntartása érdekében. A korunkban zajló háborúk, terrorcselekmények és politikai viszályok legtöbbször mögött vallási különbségek és nézeteltérések lapulnak. A közösségi média egy jó lehetőség arra, hogy az embereket érzékenyítse más vallások irányába. Bárki megtapasztalhatja a saját szemével, hogy egy más vallást követő személy is rendelkezhet hozzá hasonló vagy azonos értékekkel és erkölccsel.

Napjainkban az Izrael–Palesztin konfliktus kapcsán újra megnövekedett az antiszemitizmus. A közösségi média segítségével pedig hatalmas tere van a gyűlöletbeszédnek. A zsidóságot a nyugati országok nagyvárosiban, Londonban, New Yorkban, Torontóban, Berlinben, Párizsban komoly bántalmazások érik elkezdve a náci jelképek használatától a gyilkosságig. Sajnálattal tapasztalom, hogy nincs megfelelő tájékoztatás a magyar médiában ezekről az eseményekről. Úgy látom, hogy nem mutatják meg, hogy a civilizált, nyugati

társadalmakban olyan atrocitás éri a zsidó embereket, ami a holokauszta óta nem volt ilyen nagy számban. A Közel-Keleten történő események megértése nem egyszerű az európai emberek számára, hiszen ez egy teljesen más módon működő kultúra, ahol sokan valószínűleg sosem jártak még. Ezért a média nagy szerepet játszik abban, hogy az embereket tanítsa. Jelenleg az interneten számtalan álhír, mesterséges intelligencia által manipulált videó és hazugság található. Emberek milliói osztanak meg ilyen tartalmakat, amik növelik a gyűlöletet és az antiszemitizmust. Ennek megoldásaképp létrejött számos antiszemitizmus elleni profil, akik tanítani és informálni próbálják az embereket.

Az antiszemitizmus egy sajnos ma is aktuális jelenség, így erről nagyon fontos beszélni, hiszen ezek visszaszorításán emberi életek múlhatnak. Az interjúk során kiderült, hogy a tartalomgyártók is szembesülnek ilyen megnyilvánulásokkal, melyeknek a száma a mostani időszakban megemelkedett. A zsidó vallási vezetők jelenléte online térben kiemelkedően fontos. Ennek okai között szerepel a vallás ismertetése, a közösség összetartása tértől és időtől függetlenül, valamint a zsidó vallás üzenetének átadása széles körben.

15. Konklúzió és további kutatási javaslat

A kutatásom során sikerült az alkalmazott kutatási módszerekkel a témában elmélyülni és betekintést nyújtani a Covid járvány alatt végzett online megoldásokra. Kutatásomat a későbbiekben szívesen folytatom, hiszen még rengeteg feltáratlan része van a témának. A jövőben még több rabbival lehet interjút készíteni olyan közösségekből, ahova a jelenlegi kutatásom nem terjedt ki. Érdekes egy kérdőíves kutatást végezni a zsinagógai közösségek tagjaival, hogy ők miket tapasztaltak a Covid miatti lezárások alatt az online térben, illetve milyen elvárásaik voltak a rabbijaik felé.

Kutatásom eredménye, hogy igazán sokféle megoldás született az online lehetőségek fel- és kihasználására. A közösségi média rengeteg lehetőséget kínál a zsidó vallási közösségeknek a zsidóság univerzális értékeinek bemutatására. Ez az antiszemitizmus csökkenését, a zsidóságról alkotott kép általános javulását és a zsidó fiatalok bevonzását is segítheti. Ezért ezeknek a felületeknek a használata rendkívül fontos a közösségek életében.

Irodalomjegyzék

- Ádám, P., 2020. Az internetre költözött a hazai zsidóság a járvány idejére. *Kibic Magazin* [online], március 25. Elérhető: <https://akibic.hu/2020/03/25/az-internetre-koltozott-a-hazai-zsidóság-a-jarvany-idejere/> [Hozzáférés dátuma: 06.11.2023.].
- Carr-Reuben, S., 2017. Coming Together. *Reconstructing Judaism* [online], március 16. Elérhető: <https://www.reconstructingjudaism.org/dvar-torah/coming-together/> [Hozzáférés dátuma: 06.11.2023.].
- Dénes, A., 2016. Tényleg „mozognak” a zsidó ünnepek? *Egység Magazin* február. p. 18-19.
- Dreyfus, H., 2021. Why some orthodox jewish women won't get vaccinated. *The New York Times* [online], június 11. Elérhető: <https://www.nytimes.com/2021/06/11/nyregion/orthodox-jewish-vaccinations.html> [Hozzáférés dátuma: 29.10.2023.].
- Guarrera, B., 2020. Covid-19: an inter-religious prayer in Jerusalem. *Custodia Terreae Sanctae* [online], március 26. Elérhető: <https://www.custodia.org/en/news/covid-19-inter-religious-prayer-jerusalem> [Hozzáférés dátuma: 03.11.2023.].
- Hahn, I., 1997. *Zsidó ünnepek és népszokások*. Budapest: Makkabi Kiadó.
- Haraszti, Gy., 2004. A magyarországi zsidóság rövid története a kezdetektől az ortodoxia és neológia szétválásáig. [egyetemi doktori disszertáció] Budapest: Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetem, Elérhető: http://real-phd.mtak.hu/39/9/haraszti-disszertacio_DOI.pdf [Hozzáférés dátuma: 06.11.2023.].
- Heilman, U., 2015. Is Kosher Switch really kosher for Shabbat? *The Times Of Israel* [online], április 17. Elérhető: <https://www.timesofisrael.com/is-kosher-switch-really-kosher-for-shabbat/> [Hozzáférés dátuma: 06.11.2023.].
- Hendrix, S., 2023. Israel readies ‘kosher electricity’ for ultra-Orthodox households, *The Washington Post* [online], május 7. Elérhető: <https://www.washingtonpost.com/world/2023/05/07/ultra-orthodox-israel-sabbath-electricity/> [Hozzáférés dátuma: 19.10.2023.].
- Jaffe-Hoffman, M., 2021. Nine reasons why Israel leads the world in vaccine distribution. *The Jerusalem Post* [online], január 6. Elérhető: <https://www.jpost.com/health-science/nine-reasons-why-israel-leads-the-world-in-vaccine-distribution-654160> [Hozzáférés dátuma: 19.10.2023.].
- Karsai, L., 2005. A magyarországi zsidótörvények és rendeletek, 1920-1944. Budapest: Balassi Kiadó.
- Komoróczy, Sz. & Bányai, V., 2016. Magyarországi zsidó vallási szervezetek, intézmények emlékezetpolitikája. Budapest: MTA TK Kisebbségkutató Intézet.

Kovács, A. & Barna, I., 2018, Zsidók és zsidóság Magyarországon 2017: Egy szociológiai kutatás eredményei. Budapest: Szombat, a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület folyóirata.

Liebermann, O. & Schwartz, M., 2020. Muslim and Jewish paramedics pause to pray together. One of many inspiring moments in the coronavirus crisis. *CNN* [online], március 26. Elérhető: <https://edition.cnn.com/2020/03/26/middleeast/israel-muslim-jew-coronavirus-paramedic-intl/index.html> [Hozzáférés dátuma: 06.11.2023.].

Maslin Nir, S., 2020. Purim Festivities Were Set, Costumes and All. Then Coronavirus Struck. *The New York Times* [online], március 9. Elérhető: <https://www.nytimes.com/2020/03/09/nyregion/coronavirus-purim-new-york.html> [Hozzáférés dátuma: 06.11.2023.].

Mitzvahrabbi.com, 2023. Virtual Bar Mitzvahs and Virtual Bat Mitzvahs [online] Elérhető: <https://mitzvahrabbi.com/a-virtual-bar-mitzvah-or-virtual-bat-mitzvah/> [Hozzáférés dátuma: 06.11.2023.].

Osgood, K., 2020. Is the mikveh safe from COVID-19? *The Forward* [online], március 29. Elérhető: <https://forward.com/life/442617/is-the-mikveh-safe-from-covid-19-some-women-opt-for-the-ocean/> [Hozzáférés dátuma: 22.10.2023.].

Osváth, P., 2021. A Covid-19-pandémia mentálhigiénés következményei. Hogyan tudunk felkészülni a pszichodémiás következményeire? *Orvosi Hetilap* március 7. p. 366-372

Orosz, R. Z. & Mohos, M. & Varga, J., 2023 Visszahoznák a múltat a haszidok, Bodrogkeresztúr csak a kezdet. *24.hu* [online], április 23. Elérhető: <https://24.hu/élet-stilus/2023/04/23/bodrogkeresztur-zarandoklat-csodarabbi-vallasturizmus-ingatlan-bor/> [Hozzáférés dátuma: 06.11.2023.].

Prince-Gibson, E., 2022. ‘Kosher’ phone freedom policy changes are hard to swallow for ultra-Orthodox rabbis *The Times Of Israel* [online], július 19. Elérhető: <https://www.timesofisrael.com/kosher-phone-freedom-policy-changes-hard-to-swallow-for-ultra-orthodox-rabbis/> [Hozzáférés dátuma: 06.11.2023.].

Radnóti, Z., 2022. Kedvenc zsidó szoftvereim a telefonra. *Zolirabbi* [blog], július 11. Elérhető: <https://rabbi.zsinagoga.net/2022/07/11/kedvenc-zsido-szoftvereim-a-telefonra/#more-8959> [Hozzáférés dátuma: 06.11.2023.].

Sharon, J., 2020. Senior Orthodox rabbis allow Zoom for Passover Seder due to coronavirus. *The Jerusalem Post* [online], március 25. Elérhető: <https://www.jpost.com/Israel-News/Raabis-approve-the-use-of-ZOOM-to-celebrate-passover-due-to-coronavirus-622221> [Hozzáférés dátuma: 29.10.2023.].

Sherwood, H., 2020. Keep the faith: Religion in the UK amid coronavirus. *The Guardian* [online] július 3. Elérhető: <https://www.theguardian.com/artanddesign/2020/jul/03/keeping-the-faith-religion-in-the-uk-amid-coronavirus> [Hozzáférés dátuma: 06.11.2023.].

Siegel R., & Oakes, C., 2020. The Zoom shiva: Jewish funerals and mourning in the age of COVID. *NBC News* [online], április 26. Elérhető: <https://www.nbcnews.com/health/health-care/zoom-shiva-jewish-funerals-mourning-age-covid-n1191806> [Hozzáférés dátuma: 05.11.2023.].

Somer.hu, 2023. *Hasomer Hacair Magyarország* [online] Elérhető: <https://somer.hu/a-hasomer-hacair-rovid-tortenete/> [Hozzáférés dátuma: 06.11.2023.].

Steiner, Zs., 2017. Mikve, a rituális megtisztulás színhelye. *Egység Magazin* február. p. 20-21.

Tempesta, E., 2020. Influencer The Fat Jewish breaks down the best meme content online, amid coronavirus pandemic. *Daily Mail* [online], április 1. Elérhető: <https://www.dailymail.co.uk/femail/article-8173933/The-Fat-Jewish-breaks-best-meme-content-online-amid-coronavirus-pandemic.html> [Hozzáférés dátuma: 28.10.2023.].

Tóth, A., 2015 Tradicionalitás és innováció – a vallástudomány és a neveléstudomány határán – a zsidó nevelésben. [ph.d disszertáció] Budapest: s.n.

Weiss, J., 2021. The Modern Mrs. Maisel: Libby Walker Wanted To Deliver Smiles During COVID So She Became A “Jewish Influencer”. *Forbes* [online], augusztus 24. Elérhető: <https://www.forbes.com/sites/joshweiss/2021/08/24/the-modern-mrs-maisel-libby-walker-wanted-to-deliver-smiles-during-covid-so-she-became-a-jewish-influencer/?sh=54a1f90e6e58> [Hozzáférés dátuma: 28.10.2023.].

Winberg, S., 2020. You don’t need Zoom or Skype to say Kaddish without a minyan. Here’s a healthier option for the community. *Jewish Telegraphic Agency* [online], március 25. Elérhető: https://www.jta.org/2020/03/25/ideas/you-dont-need-zoom-or-skype-to-say-kaddish-without-a-minyan-heres-a-healthier-option-for-the-community?_ga=2.256076546.808760048.1698681410-541980980.1695368032 [Hozzáférés dátuma: 19.10.2023.].

Zyskind, I. & Rosenberg, A. Z. & Zimmerman, J., 2021. SARS-CoV-2 Seroprevalence and Symptom Onset in Culturally Linked Orthodox Jewish Communities Across Multiple Regions in the United States, *JAMA Network Open* [e-folyóirat] <https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2021.2816>

118/2020. (IV. 16.) Korm. rendelet a hétvégre vonatkozó kijárási korlátozással összefüggésben meghozható önkormányzati intézkedésről. Elérhető: <https://njt.hu/jogszabaly/2020-118-20-22> [Hozzáférés dátuma: 04.11.2023.].

444.hu, 2021. „Ha itt lenne a csodarabbi, gyorsan eltűnne a Covid!” [YouTube], április 15. Elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=s2VpO3Hu5TI> [Hozzáférés dátuma: 06.11.2023.].

484/2020. (XI. 10.) Korm. rendelet 5. § a veszélyhelyzet idején alkalmazandó védelmi intézkedések második üteméről Elérhető: <https://njt.hu/jogszabaly/2020-484-20-22.24> [Hozzáférés dátuma: 04.11.2023.].

Melléklet

Interjúkérdések

- I. Említetted, hogy a videók készítését a Covid alatt kezdted, tudnál nekem erről kicsit mesélni? Mi motivált kezdetben, milyen célokkal indultál?
- II. Milyen jellegű tartalmak voltak a legnépszerűbbek a karantén alatt? Tudod, hogy melyik volt az eddigi legnézettebb videó? Mitől függ a nézettség szerinted?
- III. Más zsidó közösségekből/nem zsidók mennyire követték a tartalmaidat? Szerinted olyan emberekhez is elértek ezek a tartalmaid a Covid alatt, akikhez egyébként nem értek volna el?
- IV. Te mit tapasztaltál, a fiatalok mennyire voltak jelen az online alkalmakon/videók alatt?
- V. Érkeztek utálkozó/negatív/antiszemita hozzászólások ebben az időszakban?
- VI. Mi a véleményed a közösségi médiáról, mint vallásos tartalmat közvetítő tartalomgyártó? A hagyomány-modernség kapcsolatáról mi a véleményed, szerinted megfér egymás mellett?
- VII. Szerinted miben rejlik a siker titka? Miket javasolnál azoknak, akik hasonlóan szeretnék a vallást/kultúrát/hagyományt népszerűsíteni?
- VIII. Mit tanácsolnál a többi vallási vloggernek, youtubernek, milyen hibákat ne kövessenek el?
- IX. A koronavírus alapvetően változtatta meg az emberek és a közösségek életét. A ti közösségetek hogyan reagált a lezárások hírére?
- X. A közösségbe hónapokon keresztül nem lehetett menni, ezalatt volt az előbb említett Pészach is például, hogyan élted meg ezt az időszakot? Hogyan próbáltad fenntartani a közösségi életet?
- XI. A szombatfogadást milyen módon tudátok megoldani a karantén alatt úgy, hogy ne szegjétek szombatot? Hogyan zajlott?
- XII. Nálatok volt online temetés/Bar Mitzvah/esküvő? Ha igen, hogyan zajlott?
- XIII. Milyen volt a közösségbe először visszamenni? Ugyanannyian tértek vissza a közösségetekbe, mint a covid előtt?
- XIV. A covid után (jelenleg) megmarad a digitális megoldásokból valami a közösségetekben?
- XV. Milyen terveid vannak a jövőben az online világgal kapcsolatban? Új platformok, újfajta tartalmak?